

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Svend Jørgensen:

1. De lolland-falsterske Kirkebøger om Svenskerne 1658-60.
2. Færgegaardene og Landevejskroer.

Særtryk af
Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog

Hvad de lolland-falsterske Kirkebøger
fortæller om Svenskernes Indfald
1658—60

Af *Svend Jørgensen*

Nykøbing F.
Stiftstidendes Bogtrykkeri
1928

Hvad de lolland-falsterske Kirkebøger fortæller om Svenskernes Indfald 1658—60.

Af *Svend Jørgensen.*

Svenskernes Huseren paa Lolland-Falster under de to Krige 1658—60 har givet Stof til mangfoldige mere eller mindre fantastiske Sagn og Beretninger, der gennem Aarhundreterne er gaaet fra Mund til Mund — ikke altid til Gavn for deres Paalidelighed.

Flere Forfattere, som f. Eks. *P. Fr. Rist* i »Lasse Mäns-son fra Skaane« og især *J. J. F. Friis*, har benyttet og omdigtet adskillige af disse Sagn; Friis bl. a. i sine historiske Romaner »Svenskerne paa Lolland« og »Fiskelars«, der endnu den Dag i Dag er meget udbredte og læste, og selv om disse Bøger i det store og hele bygger paa historiske Kilder, kan det jo ikke nægtes, at de i nogen Maade giver et ganske forkert Billede af Forholdene i hine bevægede Aar.

I adskillige Egne af Landet har man med Iver kastet sig over Studiet af denne Periode af vor Historie, medens den for Lolland-Falsters Vedkommende nærmest har faaet Lov til at ligge Brak — naturligvis undtaget Nakskovs Belejring, om hvilken der findes en righoldig Litteratur. *Bering Liisberg* har i sin Bog »Stubbekøbing gennem Tiderne« givet en udførlig Skildring af Byens Lidelser i disse svære Aar, men af det øvrige historiske Stof fra hin Tid er der kun fremdraget forbausende lidt, i den senere Tid vist kun en Del Stof af Indberetningen 1660 om Gaardes og Huses Tilstand efter Krigens Ophør (*C. C. Haugner*: Lollands Nørre Herred og Lollands Sønder Herred).

Af ikke ringe Interesse er ogsaa det for største Delen ukendte Stof, der skjuler sig i de gamle Kirkebøger, og det

kunde maaske derfor have sin Interesse at fremdrage en Del af dette.

— — —

De lolland-falsterske Kirkebøger opbevares i Landsarkivet i København. Men af disse er kun 12 saa gamle, at de gaar tilbage til Tiden omkring Svenskekrigene. For *Lollands Vedkommende* er følgende Bøger bevaret:

Nakskov (fra 1638) — Halsted-Avnede (fra 1658) — Søllested-Skovlænge (fra 1659) — Tirsted (fra 1646) — Taagerup (fra 1658) — Thorslunde (fra 1658) — Øster Ulslev-Godsted (fra 1645) — Nysted (fra 1647)

og fra *Falster*: Stubbekøbing (fra 1646) — Maglebrænde (fra 1646) — Horreby (fra 1632) — Systofte (fra 1643).

Af disse mangler imidlertid *Maglebrænde Kirkebog* alle Oplysninger om Aarene 1654—80, medens *Systoftebogen* intet som helst indeholder om Svenskerne. Endelig er *Halsted-Avnede Kirkebog* ikke ført i Tidsrummet 17. April 1659 til 31. Dec. s. A., altsaa i den alvorligste Krigstid. Midt i Bogen findes nogle tomme Blade, og *P. Rhode* har her skrevet: »Aaret er for Krigs Urolighedernes Skyld ikke bragt til Ende. P. Rhode. 1764«. Der bliver altsaa kun 9 Bøger, der beretter om de urolige Tider.

Den interessanteste af disse er utvivlsomt *Horreby Kirkebog*. Ikke alene, fordi den er Stiftets ældste, men ogsaa fordi den paa sine første Sider har en meget udførlig og højst interessant »Chronologica paa hvis merkeligt her omkring patserer som denne Kierckebog ikke egentlig kand vedkomme«.

Denne Chronologica, der fortjente at aftrykkes i sin Helhed paa Grund af sit rige, herlige Stof til Landsby- og Landsdelshistorie, skyldes Degnen *Gudmand Torbensen Halmstad*, der fra ²⁵/₇ 1632 til ²⁷/₆ 1689 er Degn for Karleby og Horreby Sogne (fra 1650 for Falkerslev og Horreby Sogne). Han døde i *Eiget* ⁷/₂ 1693 og blev begravet »under Deignestoelen i Hoerbbbye Kiercke«. — Gudmand Degns Optegnelser har formodentlig været ført i et mindre Hæfte eller lignende og blandede imellem hverandre. Hans Eftermand *Henrich Jacobsøn Müller* har da fundet det rigtigst

at afskrive det hele i en ny og større Bog, ligesom han har ordnet Optegnelserne i døbte, viede og begravede, medens det, der ikke egentlig vedkom Kirkebogen, er indført paa de forreste Sider. Chronologicaen fortsættes af ham og to senere Forfattere.

Den gamle Degns Chronologica kan passende danne Grundlaget, idet den ganske kort fortæller det almindelige om Krigenes Forløb.

»1658 d. 6. Februarii tog Kong Carol Gustav (i Sverrig) Laaland ind uden Sværds slag, och marscerede ofer iisen med sin armee ofer Belt til Hest og food, dend 7. Februarii kom til Nykøbing som vaer Dom. Septuagesima og tog det ind og samlede sin armee paa volden og den 12. Feb. tog sin marsc ofer Sund paa iisen til Siælland, hvor der blev stillet fred imellem begge rigerne. In Augusto indfaldt Svensken paa ny (efter freden vaer sluttet) i Siælland og belagde Kiøbenhavn den 11. Augustii til land och vand.

1659. 11. Februarii stormede Svensken for Kiøbenhavn, Gud reddede og hialp underligen, hvorfor ham til ævig hukkommelse og ære bleff af vor allernaadigste Herre og Konge paabudt Tagsielsies Festen at skulde ske aarligen paa dend dag, for dend naade og Sejer os bleff given. 27. April kom Svensken til Falster og indtog Landet samme Dag med en ringe magt, hand satte i Land i guldborris Sund ved Alstruppe March. Och anden dagen som var dend 28. April satte hand an paa Laaland och fik Landgang ved Guldborrig Sund og saa indtog Laaland. Dom. Trinitatis som var 29. May ejusdem anni¹⁾ bleff Møøens Land efter mange storme indtagen af de Svenske, mod forræderske anvisning af Ole Sværke i Stubbekiøbing.

1660 Festo Ascensionis J. Christi²⁾ d. 27. May kom der 2 Commissarier til Nykiøbing, og da bleff Krigen laus Deo³⁾ forliigt«.

Skønt denne Beretning ikke indeholder stort mere, end hvad enhver Lærebog i Historie fortæller om Krigens Forløb, virker den dog gribende, fordi den er en samtidigs Beretning om de urolige Aar og helt igennem har Selvoplevelsens Præg.

Den indeholder dog en Oplysning, som adskillige Historikere Gang paa Gang forgæves har eftersøgt, nemlig Navnet paa den Forræder, der viste Svenskerne Vej ad Vadestedet over *Letten* mellem Bogø og Møen, saaledes at Svenskerne den 29. Maj 1659 kunde overrumple *Hans Schrøder*, Møens Kommandant, og hans 500 tapre Mænd. Gudmand Degn fortæller, at det var *Ole Sværke* fra Stubbekøbing, der udførte denne gemene Daad, og hans Ord maa vel staa til Troende, siden han har ment at turde opnotere Navnet paa et saadant Sted som i Kirkebogen. Derved befrier han Bogøerne for den Mistanke, Møenboerne nærrede til dem, og som Aarhundreder igennem — ja, endog ned til vore Dage — har sat Ufred imellem de to Naboøers Befolkning.

Om der virkelig paa denne Tid i Stubbekøbing har levet en Borger ved Navn Ole Sværke, kan man vel nu kun ved et lykkeligt Tilfælde faa Vished for. En Mandtalsliste over Byens Skatteborgere fra 1660 nævner ham ikke — muligvis fordi han ikke har haft Ejendom at skatte af — medens den omtaler en Peder Suerche og en Ole Suart, der ogsaa omtales i Kirkebogen⁴).

I sit øvrige Stof indeholder Horreby Kirkebog i øvrigt kun en eneste lille Optegnelse, der har Tilknytning til Krigen:

»1659 Veneris p. Dom. 18. Trinit.⁵) blef en Ryterdreng nom⁶) *Otte*, barnefødt i Lolland, jordet, som døde til Gudmand Deigns«.

Det tyder jo ikke paa større Uroligheder i Horreby Sogn.

Vi vender os derpaa til *Nakskov Kirkebog*, af hvis rigtholdige Stof der dog allerede Tid efter anden er offentliggjort en Del.

Som bekendt overgav Fæstningen Nakskov sig 7. Februar 1658 uden Sværds slag, medens Byen under det andet Indfald forsvarede sig overmaade tappert fra Begyndelsen af Maj 1659 indtil 15. Juli s. A., da den — paa Grund af, at den ingen Undsætning fik — maatte overgive sig. Man regner, at Belejringsstyrken var ca. 2000 Mand, medens Forsvarernes Antal var 8—900. Af disse faldt vel et Par Hundrede Mand. Svenskernes Tab sættes af Præsten *Niels*

Saxtrup, residerende Kapellan til Nakskov og Sognepræst til Løjtofte, der har udgivet en rimet Beretning om Belejringen, til ca. 1800 Mand; men dette Tal er sikkert for stort.

Om Overgivelsen 1658 bringer Kirkebogen kun en eneste Oplysning, der til Gengæld er saa meget mere interessant. Det var Søndag Morgen d. 7. Feb., at Corfitz Ulfeldt paa Svenskernes Vegne opfordrede Byen til Overgivelse. Menigheden var just forsamlet i Kirken; og Præsten *Laurits Mortensen Vidsted* var midt i en Barnedaab, da der raabtes ind i Kirken: »Fjenden er for Porten!«. Alle — ogsaa Barnets Faddere — iler ud. Tilbage bliver kun Præsten, der fuldender Daaben, og Gudmoderen med Barnet. Præsten skriver senere i Kirkebogen: »Dend 7. Feb., der Svensken kom for Porten, saa alle Mand løb ud af Kirken, og jeg selv straks med maatte ud paa Akkord⁷⁾ [døbtes] Anders Jydes Barn. Magdalene Hans Lauritzes bar Barnet, var ikke flere Faddere, blev dog ikke ofret; thi man maatte straks ud af Kirken«.

Om Tiden mellem de to Krige fortæller Kirkebogen ikke meget. I Fortegnelsen over begravede er dog indført:

»1658 d. 23. Aprilis. En Corporal af vor konges til Hans ved Stranden, som bleff skut ihiel af Svensken ved Albo«. Der har altsaa ogsaa efter Fredsslutningen ^{28/2} 1658 været Smaasammenstød mellem danske og svenske Soldater. Den svenske Besætning i Nakskov forlod nemlig først Lolland d. 9. Maj 1658.

Saa kommer Indeslutningen af Fæstningen i 1659 og de første Sammenstød d. 6. Maj, og nu vrimler det i Kirkebogen med Optegnelser om faldne. Man maa her erindre, at det kun er Begravelser, der indføres i Bogen; om de, der af Svenskerne eller paa anden Maade er blevet jordede, fortælles der intet. I Marginen er der ud for hver falden sat et †. Ved enkelte Optegnelser er der ikke sat Kors, formodentlig fordi vedkommende er død af Sygdom. Det ses endvidere, at en Del Officerer er begravet i Kirken. I alt findes der 90 Kors. Blandt de indførte begravede er 9 Svenske; de i Kirkebogen indførte faldne Danske er altsaa 81. Dette stemmer med Rhodes Opgørelse af Forsvarernes

Tab, som han sætter til 81, heraf 7 Officerer, 25 Borgere, 22 Bøndersoldater og 5 Kvinder.

I øvrigt sætter Kirkebogen os i Stand til at følge Kampens Gang. De første Sammenstød fandt Sted d. 6. Maj ved Branderslev. Her faldt ifølge Kirkebogen:

»1659 d. 6. Maj. En Cornet til Hans Hiuler ved navn Frederich Diecmann, som blev skudt af Fjenderne i Branderslev, da hand vaar paa Foderatz« og »en Rytter som i Samme Tid blev skut«, samt »En Svensk ritmester oc en Rytter, som oc i samme Skermytzel blev ihiel skut«.

De følgende Dages Kampe drejede sig om Stensø, som Svenskerne tog Natten mellem 13. og 14. Maj. Her faldt en Del af Forsvarerne; i Kirkebogen anføres bl. a. »En Fendrich til Rasmus Østergaards, skut paa Stensø«, men de fleste blev af Svenskerne begravet paa Stedet, hvor de faldt.

Resten af Maj Maaned brugte Svenskerne til at overlænge Byen med gloende Kugler, Bomber og Granater. Især koncentrerede Fjenden Ilden om Kirken, hvor Fæstningens Krudtbeholdning opbevaredes. Kirkebogen fortæller: »1659 den 4. Juni. En Fendrich som blev dræbt i Kirken af den første Granat som nedfaldt«.

Den 4. og 5. Juni foretages et Par Udfald uden noget Held. Kirkebogen nævner som faldne: »En Major til Thomis Kruchovs« og »Hans Kreis Karl oc Dorthe Jepes Karl. Samtlige skut i Udfaldet«.

Mere Held havde man ved et nyt Udfald d. 9. Juni. Her faldt mange Svenskere, men kun faa Danske. Kirkebogen nævner kun nogle faa faldne; blandt disse er desværre den tapre Oberstløjtnant Bernbach, der ledede Udfaldet. Han begravedes i Kirken, og i Kirkebogen indføres: »1659 d. 13. Juni. Oberst-Leutenant Bernbak som blev skut i Udfaldet Taarsdagen d. 9. Juni«.

Nu følger atter nogle Dages hæftigt Bombardement, der volder adskillige Menneskers Død — ogsaa et Par Kvinders:

»1659 den 13. Juni. Peder Skoflichers Hustru som blev skut tvert offer af en Stychkugle hiemme i hendis huus«.

»1659 den 13. Juni. Phillippus Grafvers Hustru som blev skut Hofvedet aff paa hendis Seng som hun sad og gaff sit

barn Patte, saa barnet efter hendis død fandtes paa hendis bryst med Patten i munden oc offerløben af sin døde moders blod«.

Samme Dag begravnes 5 Forsvarere, der ligeledes er dræbt under Bombardementet.

I disse Dage indtræffer ogsaa den Begivenhed, at svenske Soldater forklædte som Bønder forsøger at komme ind i Fæstningen sammen med nogle Bønder, Svenskerne lader løbe over. Overrumplingen mislykkes, selv om den koster 4 Forsvarere Livet. Bogen beretter: »1659 d. 15. Juni. 4 Bønder-Soldater skut i Ravelinen uden Veilegades Port«.

Natten mellem 15. og 16. Juni tog Svenskerne det saakaldte Hornværks Udenværk. Det kostede flere Ryttere og Bøndersoldater Livet. Ogsaa adskillige Svenskere faldt her, deriblandt 3 Majorer og 1 Kaptajn. Efter Indtagelsen blev de tre Majorer begravet i Kirken, og der meldes i Kirkebogen: »1659 den 18. Juli. Samme aften blef efter Feldtmarschal Steenbuches begiering ved en Svensk Prest sat trende Svenske liig ind i Kirchen bag Choret oc siden begrafne her!«

Natten til 30. Juni gør Borgerne et Udfald og tilbageerobrer Stensø, og deres Tab er kun en eneste Mand »Dorthe Reimers Karl som begge Benene bleff affskut paa udi Udfaldet til Steensø«.

30. Juni lykkedes det Svenskerne ved en Minesprængning at bryde Hul paa Palisaderne ved Vejlegades Port, men den kække Løjtnant v. Reck og hans Borgersoldater slog Fjenden tilbage. En Del Borgere faldt sammen med v. Reck, der begravedes i Kirken d. 3. Juli. 5. Juli begravnes samme Sted: »En svensk Captejn skut af vore«.

7. Juli naaede Svenskerne med deres Løbegrave ind til Palisaderne; den følgende Nat tog de Ravelinen, og det var nu synligt for alle, at Fæstningen — hvis den ikke fik Undsætning — maatte falde i Løbet af nogle faa Dage. Dag og Nat er samtlige Forsvarere under Vaaben, endog Kvinderne deltager i Kampen. Kirkebogen beretter derom: »1659 d. 8. Juli. En Pige som bleff skut paa Volden i hendis arbeide«. og »1659 d. 10. Juli. En Pige til Christen Eimmis skut ved

grafen til Syndergades Port«. Mange falder saavel under Forsvaret som ved et Udfald, der foretages om Aftenen d. 9. Juli og bliver uden Resultat.

Alligevel overgiver Borgerne sig først, efter at Svenskerne Natten mellem 13. og 14. Juli har taget Hornværket. 15. Juli finder Overgivelsen Sted, og i Dagene derefter begravnes de sidste faldne, saaledes »1659 d. 16. Juli Diric bager, Fendrich, skut som hand sad oc drak brændevin til Michael Laffrens i Veilegade« og 19. Juli »Christen Muurmester scut ved Veilegades Port« samt Casper Smed. Den sidste »en svensk Fendrich« begravnes 21. Juli.

Nakskov var altsaa faldet, Garnisonen drog bort med Faner og klingende Spil, og Svenskerne tog Byen i Besiddelse. Om den Rædselstid, der nu fulgte for Byen og Omegnen, taler Kirkebogens Fortegnelse over døbte ogsaa med. Følgende Uddrag behøver ikke Kommentar:

1660 28. Marts. Anne Lauritsdatters Barn, tienende til Giertrud Kockis, krenckit i Svingelen aff en Svensk rytter, der hun bar mad ud til deris dreng, som vogtede deris Qvæg«.

»1660 31. Marts. Maren Hansdatter voldtagen i Haldsted af en svensk Rytter, efter hendes Ord«.

1660 31. Maj. Birgitte Hansdatter voldtagen i Vesterborg Skov af en svensk Rytter«.

I alt findes i Kirkebogen 15 Tilfælde, hvor Barnefaderen udtrykkelig siges at være en svensk Soldat.

Af de vestlollandske Kirkebøger fra hin Tid er kun bevaret Bøger fra *Halsted-Avnede* og *Søllested-Skovlænge*. Som foran nævnt er den første ikke ført i Tiden ¹⁷/₄—³¹/₁₂ 1659 og indeholder derfor intet om selve Krigens Forløb. Af Interesse er følgende Notits:

»1658 d. 7. Juli publice absolverit^s) Matz Brun i Halsted oc hans Hustru formedelst deris Rufferi og forboden Brændevins Sol og Hoeren at holde i deris Huus for Ryttere. Saa oc Anna Kaaris formedelst hun haffde self prostitueret sig for Ryttere oc med dennem beganged Hoereri«.

Her er tilføjet af P. Rhode: »Polakkerne vare da i Landet med Svenskere og Brandenborgere«.

At Halsted-Avnede Sogne til Stadighed har været Gen-

stand for de svenske Troppers Huseren viser det store Antal (20—30) uægte fødte, hvor der som Fædre udlægges svenske Soldater. Flere Steder anføres »en svensk Captein som blev skudt for Nachskouf«.

Heller ikke Søllested-Skovlænge Kirkebog fortæller noget om selve Kampene, men saa meget mere om de ulyksalige Forbindelser mellem Kvinderne og de svenske Soldater. I Forhold til Sognenes ringe Antal Indbyggere er her overmaade mange uægte Fødsler, hvor Faderen angives at være en svensk Soldat. Nogle enkelte Uddrag af Fortegnelsen over de Personer, der har staaet offentligt Skrifte, er tilstrækkelig oplysende: »1660 publice absolveret 3 Quinde Personer som laae i med suenske Ryttere«.

»Publice absolveret et Quindfolk som syndet med en suensk Ritmester«.

»Dom. 9. a. Trin. 1660 publice absolveret Mette Albregtsdatter, Høyerbye, for sit letfærdige leffnet med Ryttere«.

Af de falsterske Kirkebøger er *Stubbekøbing Kirkebog* — skønt den intet fortæller om Kampe med Svenskerne — den, der beretter mest om de urolige Tider. Som foran skildret kom Svenskerne til Byen d. 27. April 1659 i andet Indfald, og paa Grund af, at det stadig trak ud med Møens Indtagelse, har Stubbekøbing og Omegn maattet huse et ikke ringe Antal svenske Tropper, der sikkert ikke har taget med Fløjelshandsker paa Borgerne.

En Borger i Byen, Byfoged og senere Raadmand, *Hans Wolsen* beretter om Tilstanden: »Og saafremt Møens Land paa de Tider 1659 endnu havde holdt sig i 14 Dages Tid, saa havde det været umuligt, at een Borger kunde blevet tilbage i Stubbekøbing, eftersom alle de Regimenter, som at-takerede Møen, laa udi Stubbekøbing, saavel som Skibsflaa-den, henved 24 Orlogsskibe. Hvad Skade den Krig foraar-sagede Byen er ikke til at beskrive«^u).

Det var derfor ogsaa utvivlsomt en stor Lettelse for Byen, da Møen omsider blev indtaget og en stor Del af de uvelkomne Gæster drog bort. Forstaaeligt er det vel ogsaa, om Byens Borgere og Omegnens Bønder i deres stille Sind har haabet, at Møen snart vilde falde i Svenskernes Hænder, selv

om man vel ikke derfor tør sige, at det var et almindeligt og offentlig udtalt Ønske, og at Forræderen Ole Sværke handlede i Overensstemmelse med sine Bysbørn, naar han viste Svenskerne Vej over Letten og derved littede lidt paa Stubbekøbings Aag.

Kirkebogens Fortegnelse over begravede giver ikke megen Oplysning om den Ufredens Tid, der med den 27. April 1659 oprandt for Stubbekøbing By og fortsattes indtil 1. Juni 1660, da — som Bogen melder — Freden blev udblæst i Byen; men et og andet fortæller den gamle Bog os dog. Først og fremmest synes det, som om de svenske Skibsfolk har bragt en smitsom Sygdom, der krævede mange Ofre, til Byen. Om faldne i Kampe nævner Bogen derimod kun følgende:

1659 29. Maj: en Svensk er af kgl. Majests. Rytter ihjelslagen.

1659 24. Juni blev en Rytter ihjelslagen.

1659 12. September døde Laurids N., som Stykket slog ihjel.

Disse faa begravede — thi vi maa jo stadig erindre os, at Kirkebogen kun omtaler Begravelser *paa Byens Kirkegaard* — kunde jo tyde paa, at de Stubbekøbing Borgere har vidst at hytte deres Skind i disse urolige Tider. Men tilfældigvis ved vi nu fra en Skattemandstalsliste fra 31. Dec. 1660, at der af Byens 142 skattepligtige Borgere før Krigen nu er 35 døde og 23 »borte«, samt at 34 Gaarde er nedbrudt, medens 37 Gaarde og 2 Huse er øde.

Hvorledes faar man nu disse Oplysninger bragt i Overensstemmelse med hinanden?

Bering Liisberg mener i sin førnævnte Bog om Stubbekøbing, »at de fleste af de døde er vel faldne under Forsøget paa at modsætte sig Svenskerne Landgang«. Dette er sikkert rigtigt. Garnisonen fra Nakskov under den fra Nakskovs Belejring bekendte Oberst *Kørber* bevogtede Kysten, en Tid sammen med Ritmester *Hans Schrøder* og hans møenske Ryttere; til disse har sandsynligvis Borgerne sluttet sig for med Vaaben i Haand at formene Fjenden Adgang til deres By, da han 27. April gør Landgang. At dette er Tilfældet,

bekræftes af et Brev, som Stubbekøbings Borgmester *Hans Andersen Montrose* 26. April skriver til Hans Schrøder paa Møen med Bøn om »gode Raad eller Bistand«. Han anfører heri til Slut: »Her er Mangel paa Krudt og Lodt. Kan vi undsættes med noget hos eder, saa maa I hjælpe, ellers bliver det forløren Værk«. Denne Udtalelse fortæller tydeligt nok, at man i Stubbekøbing agter at følge Stegeborgernes Eksempel og sætte sig til Modværge.

Hvis man nu tør drage Slutninger af Kirkebogens Tavshed, er der intet Sammenstød sket i selve Byen. Bering Liisberg mener, at der først ved Skansen ved Borrehuset, Færgestedet over til Møen, er ydet virksom Modstand. Denne Antagelse er aabenbart fejltagtig. At dømme efter Hans Schrøders Rapport af 28. April til Overkommandoen i København har der slet ikke været kæmpet om denne Skanse, fra hvilken 10 af de møenske Ryttere Dagen efter henter 3 store Kanoner. Sammenstødet mellem Oberst Kørbers Tropper og Svenskerne vides da ogsaa at være sket ved Gaabense og især ved Guldborg.

Her er altsaa de mange kække Stubbekøbingborgere faldne, og rimeligvis er de da blevet begravet paa selve Stedet sammen med Svenskernes faldne. Deraf Kirkebogens Tavshed.

Men Bogen fortæller noget andet og mere. Man kan ikke, naar man gennemlæser dens Optegnelser om døbte, frigøre sig for den Tanke, at visse Dele af Borgerskabet efter Besættelsen søgte at holde gode Miner til slet Spil, med andre Ord: paa forskellig Vis søgte at være Svenskerne til Behag, ja, maaske endog i enkelte Henseender spillede under Dække med dem. Jeg vover i hvert Fald at paastaa det, ud fra det man kan læse mellem Linierne i den gamle Kirkebog.

I ingen anden lolland-falstersk Kirkebog træffer man i *Krigens Tid* nemlig paa den Omstændighed, at man tog svenske Officerer og Soldater til Faddere ved Barsedaa, medens det her i Stubbekøbing er ret almindeligt. Jeg har i de øvrige Kirkebøger kun fundet eet Tilfælde, og det stammer fra Tiden mellem Roskildefreden og 2. Indfald.

Nogle Uddrag af Kirkebogen vil sikkert være tilstrækkelig Støtte for min Paastand:

»1659 den 25. Augustii bleff en Corporals Barn¹⁰⁾ født til Hans Knivsmed, døbt och kaldet Niels, Faddere: Morten Feldbereder och 3 Svenske Ryttere«.

»1660 den 10. Januar. Anne Lauritsdatters Barn født, døbt den 13., kaldet Maren. Udlagde til sin Barnefader en Svensk Soldat ved Navn Rasmus«.

»Den 23. Jan. 1660 fødte Jørgen Degns Datter i Maglebrænde et Pigebarn som blev døbt d. 27. kaldet Maren. En svensk Soldat stod næst. En svensk Quinde¹¹⁾ holt det til Daaben. Hun udlagde til sin Barnefader en svensk Drabant ved Nafn Jens«.

»1660 d. 24. Jan. blev Daniel Rotgietters Søn født, døbt den 29. kaldet Henning. Faddere en svensk Skersant, en svensk Soldat«.

1660 d. 4. Feb. nævnes atter »en svensk Skersant« som Fadder.

»1660 d. 5. Feb. blev Jens Billedsniders Daater født, døbt den 10. kaldet Helena, Faddere en svensk Captain, en svensk Skersant«.

I *Øster Ulslev-Godsted Kirkebog* træffer vi den foran omtalte Barnedaab fra Tiden mellem Krigene. Bogen beretter: »1658. Rasmus Madtzen Ringsings Daater, Kirsten, født 21. Martii, døbt den 25. F[addere] = W[elb.] Jochum Bredeclaw, Leutenant, W. Thilo Westerhagen, Ritmester, W. Franchenberg, Cornet, W. Hans Ernst Liuser, Quartermester. Svenskens Officerer alle; Anna Michels i Skottem.« (d. e.: Skottemarke).

Da Krigen begynder paa ny, ser det imidlertid ikke ud til, at der har hersket noget synderligt Venskab mellem Svenskerne og Øster Ulslev-Godsted Sognefolk. Vi træffer saaledes 1660 d. 1. April følgende Optegnelse: »Hans Jørgensøn, skudt af plynder-rytere«.

Denne Optegnelse er i sin Art enestaaende. Ganske vist findes i *Tirsted Kirkebog* en lignende: »1658 d. 22. Marts begrof jeg Jørgen Hansøn Tømmermand, hvilken døde aff et skud i hans been som en rytter skiød ham«, men man maa

ikke overse, at det her drejer sig om en Begivenhed i Tiden mellem Krigene (selv om Svenskerne endnu paa dette Tidspunkt ikke havde forladt Lolland), og at der ikke siges noget om, at det var en svensk Rytter, selv om det maaske er sandsynligt.

I øvrigt indeholder Øster Ulslev-Godsted Kirkebog de sædvanlige Vidnesbyrd om Svenskernes ilde Fremfærd mod Kvinderne.

De øvrige Kirkebøger — *Systofte, Taagerup, Thorslunde* (Bogen meget medtaget, en Del mangler) og *Nysted* — indeholder intet eller saa godt som intet om Krigene. Nysted Kirkebog har tilmed slet ingen Fortegnelse over begravede før 1706.

— — —

Nu skal man naturligvis vogte sig for paa Grundlag af det ensidige Materiale, som nogle Kirkebøger yder, at drage Slutninger om Krigens Forløb i al Almindelighed paa Lolland-Falster. Det synes dog, som om man ud af de gamle Bøger kan læse adskilligt, der belyser de svære Aar.

De vestlollandske Kirkebøger fortæller saaledes tydeligt nok om Fjendens Fremfærd med Vold og Mord. Nakskovborgernes og Bøndersoldaternes tapre Modstand i Nakskov har gjort, at man ikke sparede Vestlolland. — Det kunde derimod se ud til, at der er holdt strengere Mandstugt i Stubbekøbing og paa Nordfalster. Paafaldende er det i hvert Fald, at man ingen Steder i de falsterske Kirkebøger hører noget om Voldtægt eller Mord.

Sagnenes mange Beretninger om Kampe mellem Svenskerne og Befolkningen fortæller Kirkebøgerne ikke meget om. Som før nævnt, findes der kun de to Tilfælde fra Godsted og Tirsted, hvor der omtales Drab paa Ikke-Soldater. Det tyder jo ikke paa stadige Kampe mellem Fjenden og Befolkningen; thi selv om dræbte Fjenders Lig ikke altid er blevet begravet i Kristenjord og dermed indført i Kirkebøgerne — i de fleste Tilfælde vel af gode Grunde —, vilde man dog nok have draget Omsorg for, at faldne af Befolkningen fik en hæderlig Begravelse.

Hvad man desværre derimod stadig træffer paa i de

fleste af Bøgerne, er de utallige Forbindelser mellem svenske Soldater og de lolland-falsterske Kvinder — de nævnte Bøger omtaler ca. 75 Tilfælde — Forbindelser, der utvivlsomt for lange Tider har sat sig Spor i vore Øers Befolkning.

Noter.

¹⁾ ejusdem anni, d. e.: samme Aar.

²⁾ Festo Ascensionis J. Christi, d. e.: Christi Himmelfartsdag.

³⁾ laus Deo, d. e.: Gud være lovet.

⁴⁾ Om Ole Sværke se min Artikel: »Hvem forraadte Møenboerne 1659?« i Aar bog for Historisk Samfund for Præstø Amt 1926 pag. 104 ff.

⁵⁾ 1659, Veneris p. Dom. 18. Trinit., d. e.: 18. Søndag efter Trinitatis 1659 efter Jesu Fødsel.

⁶⁾ nom., d. e.: ved Navn.

⁷⁾ Akkord, d. e.: Forhandling om Overgivelse af Fæstningen.

⁸⁾ publice absolverit, d. e.: at vedkommende har staaet aabenbart Skrifte i Kirken.

⁹⁾ Hans Wolsen var Byfoged 1660 og vist ogsaa senere. 1671 ²/₂ blev han Raadmand. Han døde 1689. Citatet er taget fra en af ham forfattet Redegørelse for Byens Tilstand fremkaldt ved en haardhændet Kritik over hans Styre.

¹⁰⁾ Her er Tale om en svensk Korporals Barn. Indkvarteringslister og Rekvisionslister fra hin Tid viser, at Underofficerer og Soldat ikke sjældent havde deres Hustruer med i Felten.

¹¹⁾ En svensk Qinde, altsaa en Soldaterkone.

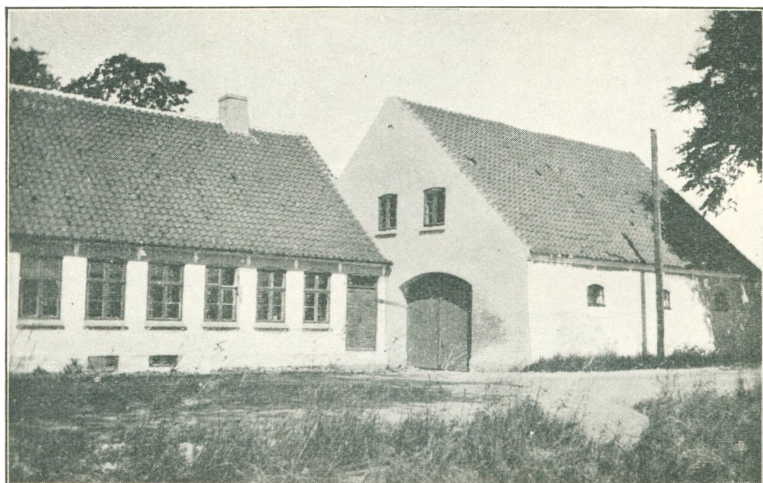

Fig. 1. Hvilested Kro i Ryde Sogn (nu Alderdomshjem) (Jfr. Side 40).

Færgegaarde og Landevejskroer paa Lolland-Falster.

Af Svend Jørgensen.

Kroholdets Udvikling i Danmark.

Den danske Kros Historie gaar langt tilbage i den mørke Middelalder¹⁾. De første Herberger for rejsende var Klostrene og Gildeshusene, der havde Pligt til at herberge og bespise vejfarende.

Da denne Ordning imidlertid langt fra var tilfredsstillende, lovede *Erik Klipping* i sin Haandfæstning, udstedt i Nyborg 29. Juli 1282, at ordne forskellige Forhold vedrørende Gæsteri i Klostre og hos Lægmand, og han — der mærkværdigt nok kom til at ende sine Dage i et offentligt Herberg — blev paa denne Maade den første danske Konge, der drog Omsorg for rejsendes Ophold og Forplejning.

Allerede i Marts 1283 udsteder han en Forordning, der bl. a. siger:

»Ingen maa føre, sælge eller drikke tysk Øl, naar Pinsen er forbi; hvo, der vover at handle mod denne Bestemmelse,

bøde 40 Mark for hver Tønde. Den, som vil brygge godt Øl, har Lov at sælge det saa dyrt, han kan«.

Derefter hedder det:

»Ingen maa kræve Herberg af læge eller lærde, af Munke eller af Folk, som ikke er under Klostertvang, *men der skal oprettes tilstrækkelige Kroer for de vejfarende*, hvor de kan faa det fornødne. Hvis nogen trænger ind i anden Mands Hus og bryder noget sønder eller bortfører noget, skal han betale Kongen 40 Mark og den skadelidte lige saa meget. Men hvis nogen fredeligt er gaaet ind i en Kro, men vil ikke betale for det, han har fortæret, maa Værten holde ham fast, og dersom han bruger Vold for at slippe bort, maa Værten paakalde Naboernes Hjælp, men hvis Værten ikke kan gribe ham, skal han med to Vidner møde paa Tinget og stævne ham til at komme igen og udrede, hvad han bør efter Stedets Sædvane; vil Gæsten ikke, skal Værten skaffe sig Dom over ham, hvor han forbrød sig«.

I al sin Fyndighed er denne Forordning et malende Tidsbillede. Her nævnes rimeligvis Begrebet Kro første Gang i dansk Lovgivning.

Det er temmelig skrappe Bestemmelser, der i Forordningen træffes for Overtrædelser — 40 Mark, den i Landskabslovene i hin Tid gængse Bøde for meget store Forseelser (Drab el. lign.)²).

Hvorvidt Krohold beskattes, kan ikke ses af Forordningen, men Københavns ældste Stadsret, udstedt 13. Marts 1254 af Jakob Erlandsen, bestemmer om Afgifter af Stadens Værtshuse:

»Hvo, der driver Værtshus med Ølsalg, give aarlig 2 Øre i Skat, som hedder Ølgæld, nemlig een om Vinteren og een om Sommeren«³).

Erik Klippings Reform druknede i Uføret efter hans Død, og de følgende lovløse Tider fremmede ikke Arbejdet for Samkvem og Samfærdelsmidler. Først efter Rigets Samling under *Valdemar Atterdag* genoptoges Krobyggeriet, men nu traadte »den sorte Død« hindrende i Vejen, standsede al Trafik og lagde alt Krohold øde.

Først under Dronning *Margrethes* forstandige og haandfaste Styre kom der igen Gang i Sagen. I Byerne var der Tid

efter anden opstaaet Gæstgiversteder, og 1396 udstedtes en Forordning, der paabød Opførelser af Kroer paa Landet for hver 4. Mil langs Hovedvejene. Disse Kroer skulde være pligtige at yde de rejsende Mad- og Drikkevarer til samme Pris som Gæstgiverstederne i nærmeste Købstad.

Forudsætter man, at Dronning Margrethes Forordning er ført ud i Livet, kan altsaa de fleste af Kroerne langs vore Hovedlandeveje føre deres Oprindelse tilbage til Begyndelsen af det 15. Aarhundrede. Den Omstændighed, at der fra de følgende Aarhundreder kun kendes nogle enkelte supplerende Forordninger vedrørende Gæstgiveriet, kunde tyde paa, at Bestemmelsen af 1396 i det hele og store har været tilfredsstillende. Saaledes paabyder *Erik af Pommern* ^{28/10} 1422, at der i Herberger paa Landet skal kunne købes Øl, Mad og Hestefoder; desuden bestemmes, at Hø og Halm ikke maa falbydes andre Steder.

Kristoffer af Bayern's Stadsret for København af ^{14/10} 1443 giver de københavnske Gæstgivere Ret til at sælge tysk Øl i Pottetal — dog kun til logerende. Senere indskrænkes Privilegiet til kun at omfatte 12 Gæstgivere; disse skal saa til Gengæld opføre rummelige Hestestalde til Brug for ridende og kørende rejsende.

Først *Christian den Andens* Lov, der er prægede af den hollandske Mor Sigbrit, genoptog Arbejdet for Oprettelsen af Kroer og Gæstgiversteder. Den gejstlige Lov af 1521 bestemte saaledes (130.—134. Kapitel), at der skulde oprettes Kroer langs de store Landeveje for hver 2. eller 3. Mil. I disse Kroer skulde Værten — mod fastsatte Priser — forsyne rejsende med Mad og Drikke, og han havde Eneret paa Handel med Foder. Den verdslige Lov af 1522 gav udførlige Bestemmelser om Gæstgiversteder i Købstæderne og bevirkede Oprettelsen af 27 Kroer paa Sjælland.

I *Frederik den Andens* Regeringsaar byggedes vel en Del Kroer, men det var kun i Nærheden af de kongelige Slotte og nærmest af Hensyn til hans Følge, naar han gæstede disse Egne. Som det vil fremgaa af det følgende, blev Gedesby Kro til paa denne Maade.

Christian den Andens Bestemmelser var gode, og skønt

de ved hans Fald sattes ud af Kraft, benyttede man dem dog senere, da Postgang og Gæstgiveri ^{24/12} 1624 af *Christian den Fjerde* forenedes til Gavn for begge Parter. Kroerne fik saaledes forskellige kongelige Privilegier, som bl. a. »aaaben Kælder«, d. v. s. Ret til selv at indføre Vin. Denne Ordning stod ved Magt lige til Begyndelsen af vort Aarhundred.

»Gæstgiveriets Grundlov« har man kaldt den Forordning, der udstedtes ^{5/3} 1695. Dens overordentlig omfattende Bestemmelser vedrørende Værter og Gæsters Pligter og Rettigheder gjaldt med forskellige Ændringer og Tilføjelser indtil 1857, da den afløstes af Næringsloven af ^{20/12} 1857.

Denne forordnede kongelig Bevilling som Grundlag for alt Krohold paa Landet og gav Ret til at forene Gæstgiveri i Byen med Vinhandel, Bageri, Bryggeri, Brændevinshandel og Vognmandsnæring, paa Landet med Købmands- og Høkerhandel.

Næringsloven af 1857 er revideret ved senere Love. Disse Love har begrænset Kroernes Rettigheder stærkt, bl. a. ved at give Sognekommunernes Beboere Ret til ved Afstemning at nedlægge en Kro.

Kroholdets Udvikling paa Lolland-Falster.

Efter denne Linie maa man da tænke sig Kroholdet udviklet ogsaa paa Lolland-Falster. Det ligger nær at antage, at de forskellige Bestemmelser — paa Grund af Landsdelens afsondrede Beliggenhed — er gennemførte senere her end de fleste andre Steder, et Forhold, der jo ses at have spillet ind ogsaa paa mange andre Omraader. Dog maa det erindres, at Lolland-Falster ogsaa da var Porten mod det sydlige Udland, og at kongelige Personer jævnlig var henvist til at benytte Rejseruterne Gedser—Warnemünde og Rødby—Heiligenhafen. Den Omstændighed, at Femern var dansk Land indtil 1864 og delvis holdt Forbindelsen med det øvrige Land ved lige over Lolland, maa ogsaa tages i Betragtning.

Man kan vist roligt gaa ud fra, at hverken Erik Klipping eller Valdemar Atterdags Paabud om Opførelse af Kroer er blevet bragt til Udførelse i vor Landsdel. Dronning

Margrethes ikke ringe Interesse for Lolland-Falster, specielt for det planlagte Kloster i Maribo, har muligvis bevirket, at Forordningen af 1396 om Opførelse af Kroer for hver 4. Mil ogsaa har sat enkelte Spor hos os, men de korte Afstande mellem Købstæderne har dog rimeligvis foraarsaget, at først Christian den Andens Bestemmelser om Kroer for hver 2.—3. Mil tillige med Postforordningen af ²⁴/₁₂ 1624 har gjort Sagen aktuel paa Lolland-Falster. Maaske kan ogsaa den Omstændighed, at den første Forpagter af Postvæsenet *Poul Klingenberg* var Ejer af Taastrup og Aalstrup og vel ogsaa af og til besøgte Lolland, have haft sin Betydning.

Under alle Omstændigheder kan man gaa ud fra, at Færgegaardene ved vore Overfartssteder er Landsdelens ældste Kroer. Her var jo de naturlige Opholds- og Bedesteder for de rejsende. De tit baade drøje og langvarige Overfarter i Datidens tarvelige, aabne Skibe kunde ogsaa nok være tilstrækkelig Anledning til Tilstedeværelsen af et Sted, hvor forkomne rejsende kunde faa lidt Varme i Kroppen og et Maaltid Mad efter Vinterdages anstrengende Tur over Sundene. Ikke mindst maa den Omstændighed tages i Betragtning, at det tit var nødvendigt at afvente Magsvejr, og de rejsende maatte dog i saa Tilfælde have Tag over Hovedet. Med Færgemandsbevilling fulgte derfor som Regel Ret og Pligt til at drive Færgekrohold.

Med Hensyn til Oprettelsen af de egentlige Landevejskroer synes derimod alt at tyde paa, at ingen af disse er ældre end Postforordningen af 1624, hvis Bestemmelser sandsynligvis har givet Anledning til Opførelsen af Kroerne ved *Højmølle*, i *Væggerløse*, *Stokkemarke*, *Halsted* og maaske flere. De nævnte Kroers Placering kunde tyde paa, at det er 2—3 Mils Bestemmelsen, der er Anledning til deres Oprettelse og Privilegier.

Særlig Grund er der til at omtale Oprettelsen af Kroen i *Gedesby*. Den blev til 1571 i Frederik den Andens Tid paa Foranledning af Dronning *Sofie*, der stammede fra Mecklenburg og ofte fik Besøg af sine Forældre, Hertug *Ulrik* og Hertuginde *Elisabeth* (Christian den Tredies Halvsøster⁴). Naar de rejste paa Besøg i København, tog de gerne

ind paa *Gedsergaard*, der da tilhørte Kronen, og deres Følge boede da paa Kroen, der var blevet opført netop af Hensyn til dette. ^{14/10} 1586 døde Hertuginde Elisabeth under et saadant Ophold paa Gedsergaard, og efter hendes Død vilde Hertugen ikke mere bo paa Gaarden, men tog i Stedet for ind paa Kroen, hvor han befandt sig saa vel, at han ofte blev der i lang Tid.

Som alle andre Steder spillede ogsaa paa Lolland-Falster *Smugkroerne* en betydelig Rolle, selv om det maaske dog ikke var saa galt her som paa Langeland, hvor der var 4 privilegerede Kroer, men hvor Raadet i Rudkøbing 1672 stævner ikke mindre end 37 Kroholdere for Retten. Ja, en af de privilegerede Kromænd paastaar endog, »at der holdes Kro mesten Dels i hver Mands Hus«.

Det var især Brændevinslicensen — en i 1665 indført Afgift af de Redskaber, der brugtes ved Brændevinsbrændingen — der fremkaldte Brændevinsfremstilling i Smug uden Afgift og dermed Smugkroerne. Borgerne i Købstæderne klagede jævnlig over det for deres Vedkommende forringede Salg og anklagede i den Anledning saavel Indehavere af privilegerede Kroer som af Smugkroer for Omgaaelse af Loven.

I Tingbøger og Kirkebøger træffer man jævnlig paa Omtale af saadanne Smugkroer, f. Eks. i Nr. Vedby og hos Matz Bruun i Halsted, hvor de svenske Soldater holdt til under Svenskekrigene. — De gamle lolland-falsterske Kroer maa man tænke sig som lave, straatækte, lerklinede Bindingsværksbygninger, opførte i samme Stil som Bøndergaardene, kun afvigende fra disse ved den store Rejsestald med en eller anden kunstfærdig Vindfløj (f. Eks. forestillende en Postrytter), maaske ogsaa ved et Skilt, der med sine snirklede Bogstaver fortalte, at her var en »Kongelig privilegeret Kro«.

Det indre afveg heller ikke i større Grad fra Bøndergaardenes. Gulvene var lerstampede, og Møblement og Service var ifølge opbevarede Taksationsforretninger (som f. Eks. fra Gaabense 1695) det i Bøndergaardene gængse. Som Regel var der dog et Rum for fornemme rejsende, og

for mere jævne rejsende og for Egnens Folk den saakaldte »Slyngelstue« eller »Kælderstue«, hvis eneste Bohave som Regel var det lange sandskurede Bord med tilhørende Bænke langs Stuens Vinduesside og længere tilbage i Stuen en Art Skænk eller Disk samt en Bilæggerovn.

De karakteristiske gamle Kronavne — »Den hvide Svane«, »Den grønne Jæger« — som vi kender fra Tyskland og England, og som ogsaa forekommer i de fleste andre danske Landsdele — »Pinen«, »Slukefter«, »Flaskekroen«, »Skilingskroen«, »Korporalskroen« for blot at nævne nogle enkelte — kendes kun undtagelsesvis paa Lolland-Falster. Færgekroerne og de fleste Landsbykroer fik Navn efter Stedet. Kun den nuværende *Højmølle Kro* paa Falster danner i saa Henseende en Undtagelse. Stednavne er konservative. »Højmøllen« er nu aldeles forsvundet, men Kroen bliver ved at hedde »Højmølle Kro«. For øvrigt hed den tidligere *Galgekroen* — ogsaa i lange Tider efter, at Ønslev Galgebakke havde ophørt at være det berygtede Rettersted, som Ingemann f. Eks. fortæller om i sin Levnedsbog. Navnet er vist sidst brugt af *Johs. Fibiger* i »Mit Liv og Levned« (Kbh. 1898) Pag. 2, hvor det hedder: »Vejen er en forholdsvis ny-modens Bekvemmelighed, dog har Jernbanen allerede igen gjort den forældet. For tresindstyve Aar siden var den en smal Byevej, der bugtede sig mellem Risgærder og Piletrær og havde Tid nok til et langt Svinkeærinde hen imod Skoven, hvor »Galgekroen« laa«.

Den gamle Alfarvej gik fra Tingsted, ad Trættevej, forbi Maglehøj og Kongeegen ved Bruntofte Skov og Galgekroen, fortæller gamle Folk. Da den i sin Tid blev reguleret, er Kroen rimeligvis flyttet til sin nuværende Plads og samtidig blevet sit uhyggelige Navn kvit.

Fra den nyere Tid kendes ogsaa Kronavnet *Hvilested* — ved Hovedlandevejen Rødby—Nakskov gennem Ryde Sogn. Den er nu nedlagt, men Navnet er knyttet til et Alderdomshjem samme Steds.

Det var et broget Liv, der rørte sig i de gamle Kroer. Her gik Folk af alle Stænder ud og ind: Fyrstelige Personer

paa Gennemrejse, Adelsmænd og -fruer med deres Følge, Bissekræmmere, Bønder og Borgere, ja, endogsaa Rakkeren og Bøddlen — de sidste maatte dog som uærlige Folk ikke blande sig med de øvrige Gæster. I Krigstider blev Kroerne ofte Samlingssteder for indkvarterede Soldater eller Egnens Folk, der gjorde Vagttjeneste — det var bl. a. Tilfældet i Borrehuset 1711 — og vildt gik det da ofte til, som f. Eks. i Halsted under Svenskekrigen, da der baade i Kroen og i Smugkroerne førtes et saadant Leben, at Kirkebogen beretter: »1658 d. 7. Juli publice absolverit Matz Bruun i Halsted oc hans Hustrue formedelst deris Rufferi og forboden Brændevins-Sol oc Hoeren at holde i deris Huus for Ryttere«.

Men ogsaa imellem Krigene gik det stundom mindre fredeligt til i Kroerne. Slagsmaal, Drab og Mord hørte ikke til Sjældenhederne. Marie Grubbes tragiske Historie, hvormom nærmere senere, er et Eksempel herpaa.

Kroerne var imidlertid ogsaa — med Rette eller med Urette — et Samlingssted for Egnens Folk. Her gik man hen for at slukke sin Tørst og for at spørge nyt — ikke mindst da Ageposten var blevet indført. Præsten Johs. Fibiger giver os i sin førnævnte Bog »Miv Liv og Levned« et ypperligt Billede af en saadan Agepost og dens Ankomst til Højmølle Kro.

»Det er Novembervejr, og gennem Sølet arbejder sig en i Remme hængende Karosse tungt nok frem. Den er overtrukket med trannet Læder, som trekantet efter Diagonalen er rullet op paa den ene Side og paa den anden tilknappe Side forsynet med et i Læderet indsyet Stykke Glas saa stort som en Haand, at man dog, naar det oprullede ogsaa var tilknapet, kunde paa denne Urskive se, om det var Dag eller Nat. Paa den lave Buk ses den kongelige Ekstraposts Rangsmærke, en Kusk i rød Trøje med gul Krave, lyseblaa Bukser, høj Hat med bredt hvidt Baand om og over Skulderen et bulet Messinghorn i en spraglet Snor«.

I vore gamle Ordsprog afspejler sig lidt af Livet i Kroerne. »Det er bedre at sidde i Kroen og tænke paa Kirken end sidde i Kirken og tænke paa Kroen«, sagde man

for at undskylde Krogang paa Kirkegangs Bekostning, medens det modsat hævdedes, at »Kroen er Helvedes Forgaard«, og »Hvor Vorherre bygger en Kirke, der lægger Fanden en Kro«.

Alligevel kan man ikke sige, at Kirkens Folk paa Lolland-Falster saa særlig skævt til Kroerne. Kirkebøgerne viser, at Præster og Degne meget ofte stod Faddere til Kromændenes og Færgemændenes Børn. Formodentlig er Præster, Degne og Skoleholdere som andre Egnens Folk jævnlig kommet i Kroen. Det gjorde i hvert Fald Skoleholderen paa Hasselø, *Ole Hansen*. Lørdag d. 25. Nov. 1713 var han taget til Bøtø med nogle Lammeskind. Her fik han noget at drikke, og da han ud paa Eftermiddagen kom til Væggerløse, fik han i Kroen der endnu en Del, hvorfor han ogsaa om Aftenen, da han vilde sejle hjem, styrtede ud af Baaden og druknede.

Som oftest var Kromænd og Færgemænd meget ansete Folk. En af Kromændene i Gedesby nævnes endog som »Falsters mægtigste Mand«, og omkring 1720 var Gedesbykromanden, den fra Zar Peter den Stores Besøg bekendte, *Jens Pedersen*, tillige Sognefoged.

Som Folk af Rang begravedes de som Regel inde i Kirkerne. Det gælder i hvert Fald Familierne fra Kroen i Gedesby og fra Færgegaardene i Gaabense og Guldborg. Pragtfulde Epitafier i Nr. Vedby og Gedesby Kirker, en Gravsten fra 1673 i Brarup Kirke og en Lysekroner fra 1690 sammesteds fortæller, at adskillige lolland-falsterske Færgemænd og Kromænd var velstaaende Folk, og de mange fornemme Folk, der i Kirkebøgerne opføres som Faddere, naar et Barn fra Gaabense eller Guldborg Færgegaard døbes, viser en Omgangskreds, der forbavser. Morsomt er det at lægge Mærke til, hvor efterstræbte som Gudmødre Færgemandskonerne i Guldborg er; ja, *Chort Mejers* Hustru *Ellen Pedersdatter* bærer omkring 1670 i Løbet af 5 Aar ca. 25 Børn til Daaben!

Med Brask og Bram rørte Livet sig i de gamle Kroer — paa Lolland-Falster som i det øvrige Land. I det følgende skal meddeles, hvad der i trykte og utrykte Kilder har kunnet findes om deres Oprindelse og Historie igennem Tiderne.

Grønsund Færgegaard.

(Borrehuset).

Grønsund Færgesteds ældste Historie skjuler sig i Fortidens Mørke. Traditionen vil vide, at Overfartsstedet tidligere laa vestligere end nu, nemlig ved det Sted, der nu benævnes »Den gamle Færgebro«. Nogle store Sten i Strandkanten paa det paagældende Sted kunde tyde paa,

at Sagnet har Ret.

Et Par smalle Vige, der senere er udtørrede, skar sig da temmelig langt ind i Landet. Det kan da tænkes, at Overfartsstedet tidligere har ligget

Fig 2. Jens Sørensens Søkort (i formindsket Maalestok).

ved Indløbet af den østligste af disse Vige. De ses begge tydeligt paa *Jens Sørensens*⁵⁾ danske Søkort fra 1716 imellem Borreskansen og Stubbekøbing. Kortet viser tillige med al mulig Tydelighed, at Færgestedet saavel paa Falster som paa Møen 1716 laa nøjagtigt som nu.

Omkring 1630 fik Færgegaarden paa Møen Privilegium paa Overfarten mellem Møen og Falster. Færgeriet paa Falstersiden maa derfor betragtes som underlagt den møenske Færgegaard. Sandsynligvis har den falsterske Færge- mand staaet i den møenske Privilegiumsbesidders Tjeneste eller været Forpagter.

Antagelig har der kun været een større Færge, der havde Hjemsted paa Møenssiden. Naar der fra Falster skulde overføres Vogne eller Kreaturer, tilkaldtes denne Færge — sandsynligvis paa samme primitive Maade som nu, nemlig ved at man trak et Par sorte Brædder ud af en i Strandkanten staaende Træramme og derved afdækkede et hvidt Felt (Fig. 4). Færgekarlene paa Møen havde da at holde Udkig efter det hvide Felt og ved Hjælp af en lille Luge — sort paa den ene Side og hvid paa den anden — i Færgegaardens ellers helt hvide lerklinede Væg at signalere tilbage, at Sig-

for at undskylde Krogang paa Kirkegangs Bekostning, medens det modsat hævdedes, at »Kroen er Helvedes Forgaard«, og »Hvor Vorherre bygger en Kirke, der lægger Fanden en Kro«.

Alligevel kan man ikke sige, at Kirkens Folk paa Lolland-Falster saa særlig skævt til Kroerne. Kirkebøgerne viser, at Præster og Degne meget ofte stod Faddere til Kromændenes og Færgemændenes Børn. Formodentlig er Præster, Degne og Skoleholdere som andre Egnens Folk jævnlig kommet i Kroen. Det gjorde i hvert Fald Skoleholderen paa Hasselø, *Ole Hansen*. Lørdag d. 25. Nov. 1713 var han taget til Bøtø med nogle Lammeskind. Her fik han noget at drikke, og da han ud paa Eftermiddagen kom til Væggerløse, fik han i Kroen der endnu en Del, hvorfor han ogsaa om Aftenen, da han vilde sejle hjem, styrtede ud af Baaden og druknede.

Som oftest var Kromænd og Færgemænd meget ansete Folk. En af Kromændene i Gedesby nævnes endog som »Falsters mægtigste Mand«, og omkring 1720 var Gedesbykromanden, den fra Zar Peter den Stores Besøg bekendte, *Jens Pedersen*, tillige Sognefoged.

Som Folk af Rang begravedes de som Regel inde i Kirkerne. Det gælder i hvert Fald Familierne fra Kroen i Gedesby og fra Færgegaardene i Gaabense og Guldborg. Pragtfulde Epitafier i Nr. Vedby og Gedesby Kirker, en Gravsten fra 1673 i Brarup Kirke og en Lysekroen fra 1690 samme-steds fortæller, at adskillige lolland-falsterske Færgemænd og Kromænd var velstaaende Folk, og de mange fornemme Folk, der i Kirkebøgerne opføres som Faddere, naar et Barn fra Gaabense eller Guldborg Færgegaard døbes, viser en Omgangskreds, der forbavser. Morsomt er det at lægge Mærke til, hvor efterstræbte som Gudmødre Færgemandskonerne i Guldborg er; ja, *Chort Mejers Hustru Ellen Pedersdatter* bærer omkring 1670 i Løbet af 5 Aar ca. 25 Børn til Daaben!

Med Brask og Bram rørte Livet sig i de gamle Kroer — paa Lolland-Falster som i det øvrige Land. I det følgende skal meddeles, hvad der i trykte og utrykte Kilder har kunnet findes om deres Oprindelse og Historie igennem Tiderne.

Grønsund Færgegaard.

(Borrehuset).

Grønsund Færgesteds ældste Historie skjuler sig i Fortidens Mørke. Traditionen vil vide, at Overfartsstedet tidligere laa vestligere end nu, nemlig ved det Sted, der nu benævnes »Den gamle Færgebro«. Nogle store Sten i Strandkanten paa det paagældende Sted kunde tyde paa,

at Sagnet har Ret.

Et Par smalle Vige, der senere er udtørrede, skar sig da temmelig langt ind i Landet. Det kan da tænkes, at Overfartsstedet tidligere har ligget

Fig 2. Jens Sørensens Søkort (i formindsket Maalestok).

ved Indløbet af den østligste af disse Vige. De ses begge tydeligt paa *Jens Sørensens*⁵⁾ danske Søkort fra 1716 imellem Borreskansen og Stubbekøbing. Kortet viser tillige med al mulig Tydelighed, at Færgestedet saavel paa Falster som paa Møen 1716 laa nøjagtigt som nu.

Omkring 1630 fik Færgegaarden paa Møen Privilegium paa Overfarten mellem Møen og Falster. Færgeriet paa Falstersiden maa derfor betragtes som underlagt den møenske Færgegaard. Sandsynligvis har den falsterske Færgeemand staaet i den møenske Privilegiumsbesidders Tjeneste eller været Forpagter.

Antagelig har der kun været een større Færge, der havde Hjemsted paa Møenssiden. Naar der fra Falster skulde overføres Vogne eller Kreaturer, tilkaldtes denne Færge — sandsynligvis paa samme primitive Maade som nu, nemlig ved at man trak et Par sorte Brædder ud af en i Strandkanten staaende Træramme og derved afdækkede et hvidt Felt (Fig. 4). Færgekarlene paa Møen havde da at holde Udkig efter det hvide Felt og ved Hjælp af en lille Luge — sort paa den ene Side og hvid paa den anden — i Færgegaardens ellers helt hvide lerklinede Væg at signalere tilbage, at Sig-

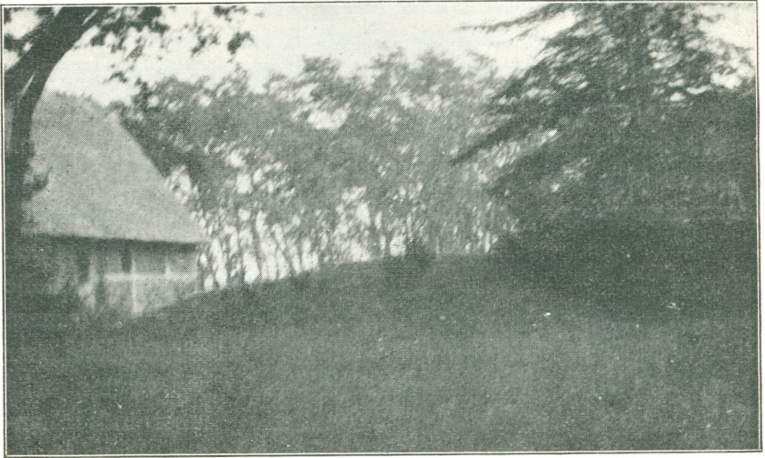

Fig. 3. Grønsund Færgarhus. I Haven Rester af Skansen fra Svenskekrigens Tid.
(Fot. Svend Jørgensen).

nalet var rigtigt opfattet. Personer uden Vogne og Heste overførtes derimod i Baad af den falsterske Færgemand.

Man tager næppe meget fejl, naar man antager, at Trafikken mellem Falster og Møen i Aarhundreder er foregaaet paa denne Maade og ved Hjælp af den ovenfor beskrevne optiske Telegraf.

Trods ihærdig Søgen saavel i Rigs- som Landsarkiv har det ikke været muligt at finde Oplysninger af Interesse om Grønsund Færgested paa Falster i det 17. Aarhundrede.

I en Dokumentpakke i Rigsarkivet »Diverse Rentekammersager Bro-, Færge-, Havne- og Fyrvæsenet vedkommende 1681—1777« findes dog en lille Seddel uden Dato, men

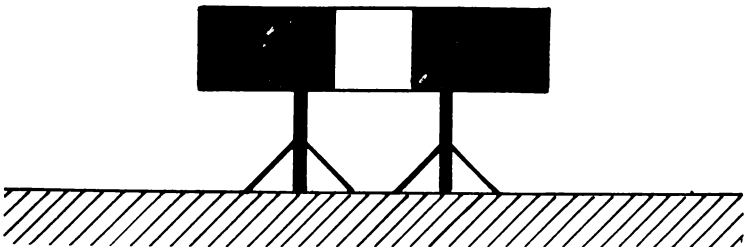

Fig 4.

utvivlsomt fra det 18. Aarh. Den fortæller os, at Færgebroen paa hin Tid maa have været brøstfældig og for lille, thi »til Grønsund færgebroe paa den falsterske del behøves efter overslaget:

Til Broen sig selv: 1706 al. Ege Tømmer diverse Tykkelse, — 2204 al. Ege Planker. — Til Forlængelsen: 1136 al. Ege Tømmer, 2100 al. do. Planker, 504 al. Bøge Tømmer, 300 al. do. Planker«.

Færgebroen er sandsynligvis anlagt ca. 1630, og samtidig er sikkert Færgehuset bygget yderst paa Næsset, et lille Stykke Øst for Broen. Stedet kaldtes *Borren*, og Færgehuset fik Navnet *Borrehuset*. Saaledes benævnes det som

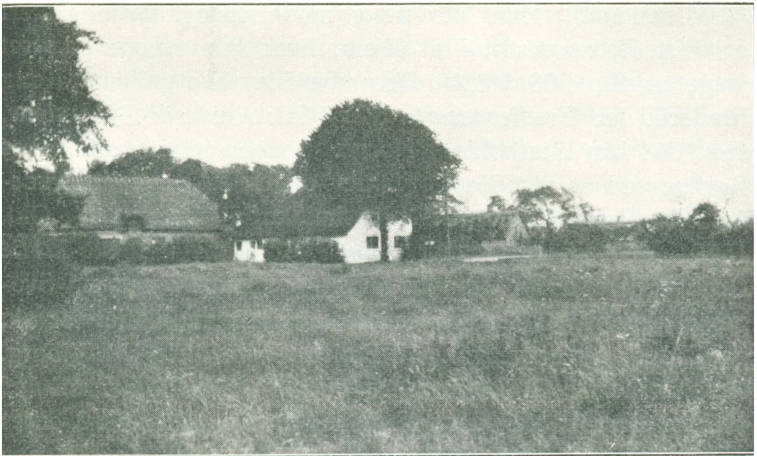

Fig. 5. Grønsund Færgegaard. I Forgrunden midt i Billedet Borrehusets Tomt.

(Fot. Svend Jørgensen).

regel i Kirkebøgerne, og da Borrehuset helt ned til Begyndelsen af det 19. Aarh. var Næssets eneste Menneskebolig, kaldtes Færgemanden oftest »Borremanden«.

I Svenskekrigen 1659 blev der yderst paa Næsset — lige oran Borrehuset — anlagt en Skanse, hvoraf der endnu ses betydelige Rester, og i hvilken der ved Gravning for et Par var siden af den nuværende Færgemand fandtes Skeletdele. Det er muligt, at der er kæmpet i og om denne Skanse 27.

April 1659, da Svenskerne i andet Indfald slog Stubbekøbings Borgere. Dagen efter hentede 10 møenske Ryttere 3 af Skansens Kanoner over til Møen.

Til Borrehuset knyttedes tidlig Krohold for de rejsendes Skyld; men da den møenske Færgegaard bød paa de fleste Bekvemmeligheder, blev Borrehuset mere et Tilholdssted for Egnens Sviregaster end en egentlig Færgetro.

Omkring Aar 1700 kom der nye Beboere i Borrehuset. Det var den bekendte *Marie Grubbe* og hendes tredie Mand, Ladefogden fra Tjele, *Søren Møller*.

Marie Grubbes sørgelige Historie er kendt nok. Det er derfor tilstrækkeligt at nævne, at hun er født 1643 paa Havreballegaard ved Aarhus, hvor Faderen, *Erik Grubbe*, var Lensmand. Hun blev tidlig moderløs og havde sikkert en trist Barndomstid i et Hjem, hvor hun næppe saa ret meget godt. 1660 den 16. December blev hun gift med Kong Frederik den Tredies uægte Søn *Ulrik Frederik Gyldenløve*, der 1664 blev Statholder i Norge. Kongen fejrede selv deres Bryllup ved en stor Fest og skrev endog en Sang til Brudeparrets Ære. Ægteskabet blev imidlertid ophævet 14. Okt. 1670. Med sin Mødrenearv — 12,000 Rdl. — rejste Marie Grubbe derefter til Udlandet, vistnok sammen med sin Svoiger *Stygge Høg*. To Aar senere maatte hun, blottet for alt, gaa Bods- og Tiggergang til Faderen paa Tjele ved Viborg. Han fik hende 1673 gift med *Palle Dyre* til Trinderup ved Hobro. Her boede Ægteparret de første 12 Aar af deres Ægteskab, indtil de 1685 flyttede ind til Erik Grubbe paa Tjele, hvor Marie Grubbe lærte Søren Møller at kende.

Denne var en Bondesøn fra Egnen omkring Tjele og først Kusk, senere Ladefoged paa Herregaarden. Der opstod et Kærlighedsforhold mellem den unge Bondeknøs og den da allerede aldrende Herremandsfrue, og da dette Forhold til sidst udartede til en Skandale, lod Palle Dyre sig 23. Marts 1691 skille fra Marie Grubbe, der nu drog ud i den vide Verden sammen med Søren Møller.

Efter at de i Udlandet var blevet ægteviede, dukkede de omkring 1697 op paa Møen. Her var Søren Møller kommet i Tjeneste hos Generalløjtnant von Plessen — »den onde Ples-

sen« —, der kommanderede den berygtede Hestgarde, der i disse Aar var indkvarteret paa Møen. Senere blev han Baadsmænd og kort efter Kvartermester ved Baadsmændene. Alt dette ved vi fra Sognepræsten i Stege, Magister *Morten Renberg*, der ikke vilde tage Ægteparret til Alters og i den Anledning fremsendte flere Erklæringer i Sagen.

Vi maa antage, at Søren Møller paa Møen har stiftet Bekendtskab med den møenske Færgemand ved Grønsund og af ham er blevet ansat som Færgemand og Kromand i Borrehuset. I Aarenes Løb var han blevet en Del fordrunken, og efter at han selv var blevet Kromand, blev det ingenlunde bedre. Tid efter anden fik saavel Borrehuset som Borremanden et daarligt Ry. Det viser bl. a. en Tingsag fra 1711.

Kort efter Høsten 1709 var et Svin blevet borte for Hans Krog i Sørslev. Det kom senere i Flok med nogle Oldensvin, der tilhørte Lars Foged i Ore, og denne enfoldige, men nærige Bonde beholdt Svinet og solgte det siden til Søren Møller for 2 Sletdaler. Henimod Jul 1710 var en Del Bønder fra Landsbyerne inde i Landet paa Vagt ved Grønsund, hvor man frygtede Fjendens Landgang. Bønderne holdt imellem Vagterne til i Borrehuset, hvor der blev drukket tæt. En Dag kom nogle Bønder fra Sørslev herind, og flere af dem kendte straks Hans Krogs bortløbne Svin. Søren Møller var imidlertid kommet hjem, og paa hans Opfordring hentede Bønderne nu sporenstregs Lars Foged, der straks indrømmede, at han havde solgt Svinet til Søren Møller. Nu begyndte Bønderne og især Borremanden at tumle med den sølle Lars Foged, der til sidst gik ind paa at tilbagebetale de 2 Sletdaler, desuden give 3 Sletdaler, fordi Søren Møller havde født Svinet, og endelig 4 Sletdaler til Hans Krog.

Lars Foged betalte 3 Daler og erklærede saa, at nu havde han ikke flere Penge. Da sagde Søren Møller: »Lader du ikke straks gaa Bud til din Kone, at hun skikker hid 9 Sletdaler og betaler 4 til Hans Krog, saa binder jeg Svinet paa din Ryg som Tyvekoster; efterdi du intet haver ladet det vurdere til Tinge, saa haver du stjaalet det som en Tyv!«

Imidlertid glemte hverken han eller Vagtbønderne at forsyne sig rigeligt med Øl og Brændevin. Først fik de en halv

Pot Brændevin og to Kander Øl; det var lige en Mark; og lidt efter fik de en Omgang til. Det hele skulde den arme Lars Foged betale, men skønt han var gaaet ind paa alt det andet, vægrede han sig haardeligt ved at betale Fortæringen, hvorfor Søren Møller paa ny truede ham med at ville binde Svinet paa hans Ryg og føre ham for Øvrigheden.

Til sidst blev det dog de andre for broget, og da Sagen senere kom for Retten, og Søren Møller nægtede at have truet Lars Foged, vidnede bl. a. Rasmus Smed i Halskov imod ham.

Den hele Sag giver os et godt Billede af Søren Møller, og paa Baggrund af den forstaar vi bedre den Begivenhed, der faa Maaneder efter for bestandig skilte Søren Møller og Marie Grubbe.

Efter Sædvane kom i Maj Maaned 1711 en Del Skibe fra Dragør til Grønsund Færgested for at hente Brænde til Slottet i København. Søren Møller var med at bringe Brændet om Bord, og især var han med i Skippernes Drikkelag. Natten mellem 18. og 19. Maj gik det haardt til, da Færgemanden, Skipperen *Pejter Palmsten*, dennes Søn *Ties Pejtersen* og Skipperen *Adrian Sibrandtsen* drak om Bord paa den sidstes Skude. Til sidst blev Adrian dog ked af Legen, men de andre dinglede sammen op i Borrehuset for at fortsætte.

Marie Grubbe prøvede at tale dem til Fornuft og opfordrede Skipperen og hans Søn til at gaa om Bord, men den gamle svarede: »Jeg vil ikke gaa om Bord i Nat eller i Morgen med, mens jeg kan sjunke en Taar. I samfulde 10 Aar haver jeg ikke haft saa lystigt et Slag og saaledes siddet oppe den udslagne Nat og drukket!«

Med bange Anelser gik Marie Grubbe da i Seng, men bød dog Kropigen *Inger Larsdatter* tage sin Rok og sætte sig ind i Stuen til Sviregasterne. Ogsaa hun forsøgte at faa dem til at holde op; men de lo kun ad hende og fortsatte med at drikke og med at drille hverandre.

Ud paa Morgenstunden kom de i heftigt Klammeri, hvorpaa Søren tog sin Bøsse ned fra Loftsbjælken og sagde: »Det var intet Synd at skyde den gamle Hundsvot ihjel paa Panden!«

Hvad enten det nu skete af Vaade eller med Forsæt, nok er det: Drikkelaget endte brat med, at Søren Møllers Bøsse gik af, og Skuddet ramte Pejter Palmsten, saa han sank død om paa Bænken.

Skuddet vakte Røre ved Færgebroen, hvor Arbejdet paa ny var begyndt. *Frederik Matros* ilede hen til Borrehuset og mødte i Døren Søren Møller, der kom dinglende med Bøssen. Paa Frederiks Spørgsmaal: »Hvo skød?« svarede han blot: »Der ligger een derinde!« hvorpaa han gik ned til sin Baad og roede over til Møen. Vagten lod ham passere, skønt *Frederik Matros* raabte: »Griber hannem, han haver gjort et Mord!«

Medens *Hemming Færgemand* — ved det møenske Færgested — tog sig af den forstyrrede Søren Møller, der raabte op om, at han havde skudt en af Vagtbønderne, ilede nogle af Vagten op til Prokurator *Hans Sadolin*^o) i Næs, fortalte, hvad der var sket, og fik ham med ned til Borrehuset. Samtidig kom *Hemming Færgemand* ovre fra Møen og fortalte, at Søren Møller laa og sov Rusen ud ovre i Færgehuset. *Hans Sadolin* tog da 8 Mand af Vagten med sig, og de roede nu over og arresterede Drabsmanden.

Den 28. Maj 1711 stod han paa Falsters Herredsting tiltalt for Drab. Dagen før havde Marie Grubbe sendt et ydmygt Bønsskrift til Amtmanden, Gehejmerraad Lützow, for at undskylde sin kære Husbond. Trods dette og trods Søren Møllers Paastand, at Drabet var sket af Vaade, dømtes han dog til Døden.

27. Januar 1712 faldt Landstingsdommen i Maribo; den frikendte delvis Søren Møller og dømte ham blot til at bøde 40 Lod Sølv til den dræbtes Arvinger.

Endelig 4. August 1712 kom Borrehusdrabet for Højesteret, og Søren Møller, der hidtil havde siddet fængslet paa Nykøbing Slot, blev nu ført til København. Højesteret skærpede imidlertid Landstingsdommen og dømte Fangen til 3 Aars Arbejde paa Bremerholm.

19. August 1712 blev Søren Møller »slaaet udi Jern« paa Holmen. 4. Marts 1714 blev han sammen med en Del andre Fanger sendt til Kronborg, og dermed taber vi hans Spor.

Marie Grubbe blev ene tilbage i Borrehuset. Formodentlig har den møenske Færgemand ladet hende beholde Færgeriet, som hun jo nok kunde besørge ved en Færgekar, og Kroholdet. Alligevel har det været bitre Aar, fulde af Ensomhed og Savn — trods alt holdt Marie Grubbe ifølge eget Udsagn stadig af Søren Møller.

Medens denne sad arresteret paa Nykøbing Slot og ventede paa Landstingsdommen, og Marie Grubbe i Borrehuset med lige saa stor Spænding ventede paa Afgørelsen, fik hun et mærkeligt Besøg.

I København rasede Pesten, og de af Byens Indbyggere, der paa nogen Maade kunde slippe væk, søgte langt bort fra den pestbefængte By. Flere naaede — ifølge Kirkebogen — ned til det fredelige Aastrup Sogn i Falsters nordøstlige Hjørne. Blandt disse var ogsaa den senere saa bekendte *Ludvig Holberg* — dengang Alumne paa Borchs Kollegium. Mange Aar senere fortæller han i sine Epistler om, hvorledes han da kommer til Borrehuset og taler med Marie Grubbe:

»Et Eksempel af vor Tids Historie er udi en højadelig Dame, hvilken havde en uovervindelig Afsky for hendes første Ægtefælle, skønt han blandt alle Undersaatter var den fornemmeste og tilligemed den galanteste Herre udi Riget, og varede dette indtil paafulgte Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som ogsaa havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredie Gang begav sig udi Ægteskabet med en gemen Matros, med hvilken, endskønt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde sig at leve langt mere fornøjet end udi første Ægteskab.

Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Hus, som var ved et Færgested udi Falster, paa samme Tid da hendes Mand var arresteret formedelst en Misgerning«.

»Endelig in Junio Anno 1718 døde i en høj Alderdom, men i en meget fattig og slet Tilstand Marie Grubbe«, hvis man ellers tør tro en adelig Slægtsbog af ukendt Forfatter (nu i det kgl. Bibliotek, Thotts Manuskript 4°, Nr. 1878).

Aastrup Kirkebog 1692—1719, der ganske vist er meget ufuldstændig og ilde behandlet, kender imidlertid intet til

hendes Død. Det maa derfor antages, at hun enten er død andensteds eller i hvert Fald begravet andensteds (Kirkebogen anfører ikke Dødsfald, men kun Begravelser) — maa-ske paa Foranledning af Slægt eller Venner fra gamle Dage.

Nogle Aar fik Marie Grubbe Understøttelse af Kippinge Kildeblok (2—6 Rdl. aarlig), og hendes Navn findes opført i Fortegnelsen⁷) over de understøttede i Aarene 1714—16. Den Omstændighed, at hun ikke nævnes i de følgende Aar, kunde tyde paa, at hun maaske 1716 har forladt Borrehuset og dermed Lolland-Falster.

Borrehuset er for længst sunket i Grus. En firkantet, ujævn Forhøjning i Vænget omkring det nuværende Færges- hus paa højre Side af Vejen ned til Færgebroen og næppe 100 Alen fra den sidste Færgekro viser os, hvor det laa (jfr. Fig. 5).

Marie Grubbes Grav er sandsynligvis for længst sløjftet; og det er næppe muligt — uden ved et lykkeligt Tilfælde — at faa opklaret, hvor hun blev stedet til Hvile. Men Mindet om Borrehuset og Marie Grubbes mærkelige Skæbne har levet siden og vil stadig leve.

— — —

Borrehuset blev imidlertid staaende længe efter, at Søren Møller og Marie Grubbe var forsvundet derfra, og nye Færgfolk flyttede ind. Gennem Aastrup Kirkebog 1719—1811 er vi i Stand til at følge Beboerne i Glæde og i Sorg.

Efter Søren Møller og Marie Grubbe er der kommet en Familie *Weide* eller *Went*. 1721 nævner Kirkebogen blandt de jordede: »1721 Dom. 2 post Trinitatis *Christian Wenti's* Datter paa Borren i sit Alders 12. Aar, i en Furrhe-Kiiste«. Og nogle Aar senere: »1725 Dom. XI post Trinitatis *Christian Wentis* Datter paa Borren, som falt ned af et Kornlæs og slog sig ihiel. Hun var et skikkeligt Barn og var snart mandvoxen«. 1731 ved Paasketid døde *Christian Wentis* Kone. Kirkebogen fortæller, at »hun var en elendig stachel i sit ene Been«. 1741 nævnes *Jens Weide* (andre Steder: *Jens Weidi*, *Jens Wenti*), »som var i Borrehuset som Færge- mand«. Han var rimeligvis en Søn af *Christian Went*. Men samme Aar nævnes Borremanden *Peder Hansen*, hvis Kone

19. Juli, 20. Aar gl., døde i Barselseng. Ved Barnets Daab 2. S. e. Trinitatis s. A. nævnes udtrykkelig, at Peder Hansen boede i Borrehuset. Dette har altsaa paa dette Tidspunkt huset 2 Familier — Færgemanden Jens Weides og Borremanden Peder Hansens.

Fig. 6. Det nuværende Færgarhus i Grønsund, opført 1839.
Til højre ses lidt af Skansen fra 1659. (Fot. Svend Jørgensen).

I de følgende Aar nævnes *Hans Rasmussen* »paa Borren« (1755) og *Jens Larsen* »paa Borren« (1781).

I Slutningen af Aarhundredet er Borrehuset rimeligvis nedrevet, og den nye Færgegaard, der endnu staar, opført ca. 100 Alen længere mod Øst (Fig. 6). Paa samme Tid kom der flere Beboere til Grønsund, som Stedet nu almindeligvis kaldes, bl. a. nogle Lodser, som *Rasmus Hansen Kiende*, hvis Slægt endnu den Dag i Dag lever ved Grønsund Færgested, og *Rasmus Hansen*, der til Forskel fra den anden kaldes »den unge«.

Den første Færgemand i den nye Færgegaard var efter al Sandsynlighed *Ole Olsen Sandvig*, der nævnes første Gang 1798. I Kirkebogen fortælles da: »1798 Løverdagen den 8. Sept. blev af Færgemanden Ole Olsen ved Grønsund funden en død Mand ved Strand-Bredden, som ved Grønsund var opdreven fra Søen; hand formenedes paa Klæde-Drage-

ten at være en svensk Matros; denne Mand blev begravet Tirsdagen den 11. Sept.«. Ole Olsen Sandvig døde 21. Jan. 1837, 84 Aar gammel.

Hans Eftermand hed *Peder Jensen*. Det er vistnok en Datter af ham, der blev gift med *Jens Christian Jensen*, der havde sejlet som Styrmand og i 3-Aarskrigen været om Bord paa Linieskibet »Christian den Ottende«, der 4. April 1849 sprang i Luften i Ekernefjorde Fjord. Jens Chr. Jensen, der var en dygtig Tegner, skal have efterladt sig flere gode Tegninger med Motiver fra denne Begivenhed.

Allerede inden Krigen var han blevet Færgeforspagter i Grønsund. Hans Kone, *Sofie Petersen*, døde ¹⁹/₇ 1871, og han giftede sig 1872 med *Henriette Nielsen* af Grønsund. Hun var en dygtig Husmoder, og der gik Ry af Grønsund Færgegaard i hin Tid. Blandt hendes Gæster var f. Eks. Digteren *Holger Drachmann*, der en Tid boede og befandt sig vel her.

1828 havde daværende Ejer af Møns Færgegaard, Kaptejn *Lund*, solgt Retten til at befordre Personer og Rejsegods — men ikke Kreaturer og Vogne — til det Classenske Fideicommiss, som derefter bortforpagtede Færgeriet.

Tiden 1840—1870 var Færgegaardens egentlige Blomstringstid. Ruten Kallehave—Koster—Grønsund—Nykøbing benyttedes meget, og mange rejsende gik ud og ind ad den hyggelige Færgekro. Om Sommeren anløb — for øvrigt til Ærgrelse for Færgemanden i Gaabense — saavel »Damppaketten« som Dampskibet »Frederik den Sjette«⁹⁾ Færgestedet og førte mange rejsende til Stedet⁹⁾.

Ogsaa Egnens Folk søgte Færgegaarden, hvor der som Regel var nyt at høre, og hvor Livet rørte sig med Brask og Bram i den endnu uforandrede Krostue. En Tid besørgedes ogsaa en Del Post over Grønsund, og Diligencer med Kuske i røde Frakker og Posthornet over Skulderen livede op paa Vejene til og fra Færgestedet.

Men i Begyndelsen af Halvfjerdserne kom Banen Orehoved—Nykøbing og de forbedrede Overfartsforhold Masnedø—Orehoved, og dermed var Grønsund Færgesteds Glansperiode forbi og Færgekroholdet dødsdømt.

1879 nedlagdes Kroen. Jens Christian Jensen flyttede

som en forarmet Mand til Stubbekøbing, hvor han døde 1885. Færgegaardens Jordtilliggende, ca. 70 Tdr. Land, blev lagt ind under Næsgaard, og Færgegaarden blev omdannet til Privatbolig. Krostuen og de gamle Gæstekamre forblev dog uforandrede; de har i en Aarrække været — og er stadig —

Fig. 7. Grønsund Færgegaard.

udlejet til Sommerbolig for en københavnsk Familie.

Færgeriet fortsattes dog, men Færgemanden¹⁰⁾, som stadig ansattes af det Classenske Fideicommis, kom nu til at bo i det nuværende Færgehus. Dette er opført 1839 af Lodsens Rasmus Hansen (den unge) efter Sigende af Materialer fra Stubbekøbing gamle Præstegaard. Det ligger inde i selve den førmtalte — nu delvis udjævnede — Skanse fra Svenskekrigens Dage, og Beboerne finder af og til ved Gravning i Haven Ting, der taler om Fortids Kampe paa dette Sted.

1923 overdrog det Classenske Fideicommis den i 1828 erhvervede Del af Færgeprivilegiet til »Dampskibsselskabet Stubbekøbing« for 10,000 Kr., og Færgeriet er siden da varetaget af Toldopsynsmand *Cornelius Skytte* (1923—24), der er en Ætling af den gamle Lods Rasmus Hansen Kiende, og siden 1924 af Fisker *Hans Gerløv Hansen*.

Møens Færgegaards Privilegium er senere overgaaet til Præstø Amt, og der paatænkes nu en Færgeforbindelse Stubbekøbing—Bogø i Forbindelse med en Vejdæmning over »Letten« til Møen.

Naar dette Projekt om kort Tid bliver gennemført, vil Færgestedet Grønsund helt og holdent tilhøre Historien.

Noter.

¹⁾ Se Th. Adamsen: »Gæstgiveriets Udvikling i Danmark« (Turistforeningens Aarboeg 1928 S. 181 ff.), hvorpaa denne korte Oversigt bygger. — ²⁾ Ifølge velvillig Oplysning fra Historikeren Magister Gunnar Nørregaard er i 1220'erne 40 Mark Sølv omregnet i vore Penge ca. 100,000 Kr. 1 Mark Sølv er ca. 1280 = 4½ Mark Penge. 40 Marks Bod er altsaa i Nutids Penge = ca. 22,000 Kr. — ³⁾ Mønten deltes i hin Tid: 1 Mark = 8 Øre, 1 Øre = 3 Ørtug, 1 Ørtug = 10—12 Penninge. Den aarlige Ølskat paa 2 Øre vil altsaa i vore Penge omtrent være 140 Kr. — ⁴⁾ Hertug Ulriks og Hertuginde Elisabeths Billeder findes paa Dronning Sofies Ahnetavle i Nykøbing Kirke. — ⁵⁾ Jens Sørensen var født 1646 i Sølvitsborg, hvor hans Fader var en velstaaende Handelsmand og Skibsreder. 1689 blev han udnævnt til Søkortdirektør, en Stilling, han beholdt til sin Død 1723. Se H. D. Lind: Træk af Søkortdirektør Jens Sørensens Liv (Aarboeg for historisk Samfund for Præstø Amt 1916 S. 1—23) og Johannes Knudsen: »Danske Søkort af Jens Sørensen 1646—1723« (Kbh. 1916). — ⁶⁾ Om Hans Sadolin fortæller Aastrup Kirkebog: »1731 den 16. Oktbr., som var en Tirsdag og Galli Dag, blev Seigr. Hans Sadolin, som var en Prokurator, velbekendt og navnkundig, og boede udi Præstevænget, men tilforn havde boet paa Heslegaard, begravet udi Kirken, udi sit Alders 53. Aar. Gud vær os Syndere naadig!« — Meget talende er den Streg, som den myndige Præst, Povl Povlsen Danchel (1717—57) har sat under den uskyldigt udseende Tilføjelse. — ⁷⁾ Se Erh. Qvistgaard: »Den hellige Kilde ved Kippinge Kirke« (Loll.-F.s hist. Samf.s Aarboeg 1931 S. 77 ff.). — ⁸⁾ Dampskibet »Frederik den Sjette« er det første her i Landet byggede Dampskib (1830). — ⁹⁾ Hver Søndag Morgen om Sommeren afgik Dampskibet fra København til Kiel og hver Tirsdag Morgen Dampskibet »Caledonia«. Disse Skibe anløb Kallehave, Grønsund, Gaabense, Guldborg, Bandholm o. fl. a. Pladser. (Se »Danmarks Søfart og Søhandel«, Kbh. 1919). — ¹⁰⁾ 1879—1889 var Niels Peter Hansen Færgemand under det Classenske Fideicommiss. Han efterfulgtes af August Rasmussen, der endnu lever i Vejringe.

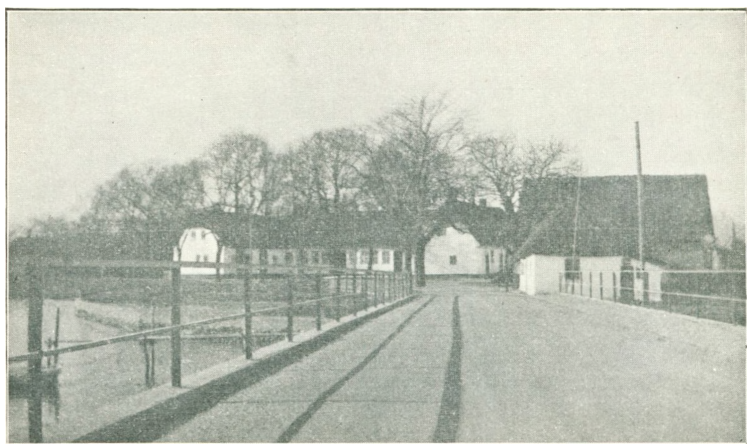

Fig. 1. Gaabense Færgegaard, set fra Færgebroen.

Fot. Sv. Jørgensen.

Færgegaarde og Landevejskroer paa Lolland-Falster.

Gaabense Færgegaard.

Af Svend Jørgensen.

Gaabense har fra Arilds Tid været Overfartssted mellem Sjælland og Falster. Færgefarten var et Privilegium, der var undergivet Lensmanden paa Nykøbing Slot, og det bortgaves som Regel af Kongen paa Livstid mod en fast aarlig Afgift til Lenet. Med Privilegiet fulgte Færgegaarden med ca. 120 Tdr. Land Jord samt en lille Skov og endelig Retten til Krohold i Færgegaarden.

Første Gang, vi hører om Gaabense Færgegaard, er 1523, da *Jens Sjællandsfar* fik Livbrev paa Færgen »mod den sædvanlige Afgift«. 1555 nævnes Stedet som *Goffuenes Færge*; senere skrives Navnet: Gobenes, Gogens, Geffenes, ja endog Gense. 1559 passerede August af Sachsen Gaabense, hvorfor det blev paabudt Byerne paa Lolland-Falster og Møen at sende deres Skuder og Færger til Gofvennes.

Dronning *Sofie*, der havde Lolland-Falster i Livgeding og boede paa Nykøbing Slot, har formodentlig efter Jens Sjællandsfars Død overdraget Færgegaarden til *Peter Beckmann*, der vistnok ellers var Købmand i Kiel, og som ogsaa havde faaet Ourupgaard i Forlening. 1568 den 5. Juli stadfæstes afdøde Dronning Sofies Forleningsbrev for Peter Bekemand paa Gobenes »Færge« uden Afgift.

Imidlertid ser det ud til, at denne Ret kan omtvistes; thi 1580 den 18. Dec. skriver Kongen til Lensmanden *Henning Gøye*, at han skal undersøge, hvad Adkomst Peter Beckmann i Kiel har til Gaabense Færgegaard. Hvis han ikke kan fremlægge sine Breve, skal Lensmanden lægge Færgegaarden ind under Slottet, indtil Brevene fremlægges. Peter Beckmann havde altsaa Færgeriet uden Afgift; desuden var han fritaget for at betale Sise af alt det Rostockerøl, som han udtappede i Huset. Denne Ret fik Færgemand Simen Jørgensen ved Vordingborg 23. Juni 1577, og da nævnes det, at Færgemændene ved Gaabense Færge altid har haft denne Rettighed. Derimod maatte de ikke sælge Tyskøl i Læste-, Tønde- eller Halvtøndetal.

1613 d. 9. Februar udstedes et Pas for *Morten Svering*, boende i Gense Færgegaard paa Falster, til frit at sejle paa Riga eller andensteds i Østersø og Vesterhav. Det er ikke til at se, om Morten Svering har været Færgemand eller ikke; vi hører ikke mere om ham. Men til Gengæld ved vi desto mere om de følgende Beboere af den allerede paa dette Tidspunkt historiske Færgegaard.

Omkring 1635 var *Friederich Mortensen* Færgemand. Han nævnes gentagne Gange i Falsters Nørre Herreds ældste Tingbog 1633—37, som Regel som »Friederich Fergemand fra Gobens«. Formodentlig har han været en stridbar Natur, thi han er jævnlig at finde i Tingbogen. 5. Maj 1635 mødes han saaledes paa Tinge med *Christen Nielsen*, Bomand i Egelev. Bogen fortæller: »Friederich Mortensen, Færgemand i Gobens, tilspurgte Christen Nielsen i Egelev, om han ikke tog Tal paa hans Gods, som han i sin Skude indtog for København, og om han ikke tilspurgte ham, førend han drog af Havnen, om han ikke havde 15 Læster og 2 Tdr. Fisk og

Sild inde paa hans Vegne. Hertil svarede forn. Christen Nielsen og formente, at Friederich Mortensen bør at bevise at have taget Tal paa forn. Gods«. Tirsdag d. 15. December 1635 faldt der Dom i Sagen, og Christen Nielsen blev frikendt; men 28. Februar 1637 var Færgemanden ikke desto mindre paa ny i Klammeri med Christen Bomand om, »hvor meget Fisk og Sild der blev opskibet ved Gobens«. Sagen kan ikke følges videre, da den gamle Tingbogs Blade netop her er meget lasede; men den giver os et hastigt Glimt af Livet for 300 Aar siden i Gaabense, der baade er Færgested og Nordfalsters betydeligste Udskibningssted.

Om Friederich Mortensen erfarer vi ikke mere. Han er sandsynligvis død omkring Aar 1657; thi 24. Januar 1658 fik *Friederich Härtdtil* (eller Härtel) kongeligt Brev paa Gaabense Færge. I dette staar bl. a. (smaalandske Registre): »... og skal han ikke mod kongelig Forordning og Mandater nogen hemmeligt eller aabenbart overføre, og ej heller de, som overføres, med ubillig Færgeløn eller i andre Maader molestere og besværge, saafremt han ellers denne vor Benaadning agter at nyde«.

Friederich Härtel er utvivlsomt den stouteste af alle Færgemændene i Gaabense og tillige i mange Henseender en interessant Skikkelse. Overleveringen ved at berette, at han talte bedre Tysk end Dansk, og at han, naar han blev vred, altid slog over i det tyske Sprog og da udfoldede en overvældende Veltalenhed. Dette havde sin naturlige Aarsag i den Omstændighed, at Friederich Härtel hørte til den Skare af Lykkejægere og Eventyrere, der med Frederik den 3. og Sofie Amalie kom til Danmark og Tid efter anden blev foretrukket for Landets egne Børn ved Besættelsen af Embeder og Bestillinger.

Friederich Härtel var født i Culmbach og blev i en ung Alder Livknægt hos Frederik d. 3., der til Tak for tro Tjeneste benaadede ham med Færgestedet, hvortil $\frac{1}{3}$ 1659 føjedes Bestalling som kgl. Skovrider i Nørre Herred. Hans Løn som saadan var »16 gamle Daller, en sedvanlig Hofkledning, forder (fremdeles) och Maal paa en Hest och til Kostpenge hver Maaned 4 Daller«.

Under Svenskekrigene brændte Svenskerne Gaabense Færgegaard af, og det er da formodentlig som en Slags Erstatning for de derved forvoldte Tab, at Friederich Härtel fik Skovriderbestallingen. Alligevel synes det at have knebet for den forarmede Færgemand, der selv skulde bekoste Opførelsen af den nye Færgegaard. Da han i Marts 1663 søgte om, at Privilegiet maa gaa i Arv til hans Hustru, skriver han bl. a.: »Da jeg vilde anvende min største Formue, det jeg paa Stedet igen kunde faa opbygget noget temmelig Husværelse, hvorudi jeg mig med min Fattigdom kunde behjælpe, hvortil jeg maa anvende over min Formue stor Bekostning og tilmed sætte mig udi saadan Gæld, som jeg udi min Tid ikke kan betale«.

I Begyndelsen af Maj 1663 kom Kongeparret paa Besøg paa Falster, og Færgemanden benyttede da den gode Lejlighed til at beklage sig over sine vanskelige Kaar. Kongen lovede, at Hustruen maatte arve Færgeprivilegiet; thi Friederich Härtel skriver kort efter: »Da som højstbemeldte kongelig og dronninglig Majestæter nu nylig sidste Rejse did over allernaadigst haver tilsagt mig, at min Hustru maa arve Færgen«, saa beder han nu om Bekræftelse herpaa. Denne udstedtes $\frac{9}{7}$ 1666; hans og Hustruens Testamente konfirmeredes $\frac{30}{8}$ 1667, og Papirerne angaaende Testamente og Privilegium $\frac{29}{8}$ 1670 efter Tronskiftet.

Härtel døde vistnok omkring 1670. $\frac{12}{10}$ 1672 udnævntes en ny Skovrider Casper Eberhard Meyer, fhv. Livkarl hos Dronning Sofie Amalie. 1673 og 1681 nævnes i Brarup Kirkebog ved Daabshandlinger »Friederich Færgemands Hustru fra Gaabense«, hvad der kunde tyde paa, at hun da var Enke.

$\frac{2}{8}$ 1679 opsattes i Nr. Vedby Kirke et meget smukt Epitafium over dem begge (Fig. 2.). Det viser os dem som et Par ældre Mennesker med faste, men godlidende Ansigtstræk. De blodrige Skikkelser, de pragtfulde Klæder, de er iført, og endelig selve det storslaaede Epitafium synes at fortælle, at der er fulgt gode Aar efter Svenskekrigens Ødelæggelser. I det hele taget fejler man næppe, naar man af Epitafiet slutter, at Härtel har været en bedre Kromand end Færgeskipper.

Under Maleriet staar følgende Inskription:

»Gott allein Die Ehre. Dero zu Dennemarck, Norwagen Königl. Mayst. Friedrich 3. Gewesener Leib-Knächht Her Nacher Fehrman bey Gobens Fehr, Friedrich Härdtil, nebens seiner Liebsten Anna Marta von Wechlen Haben Dieses Epitaphium Lassen ver Färdtigen Gott zu Ehren, der Kirchen zu Ziratt ond Ihnin zu Einen Gedächtnis. Den 2. Augusti Anno 1679«.

Fig. 2. Friederich Härdtil, Færgemand ved Gaabense Færge, med Hustru Anna Maria von Wechlen.

(»Gud alene Æren. Hans kgl. Majestæt til Danmark og Norge Fr. d. 3.s tidligere Livknægt, senere Færgemand ved Gaabense Færge, har tillige med sin Kæreste, Anna Marta von Wechlen, ladet forfærdige dette Epitafium, Gud til Ære, Kirken til Pryd og dem til et Minde«.)

Anna Maria (ikke Marta som paa Epitafiet) *von Wechlen*, der var født i Stift Bremen, overtog altsaa Styret i Gaabense Færgegaard efter sin Mand. Hun døde ifølge Nr. Vedby Kirkebog (1700—1795) i Aaret 1710. Kirkebogen fortæller: »1710 Dom. Rogate blev Sl. Friedrich Härtels Enke Anne Marie von Vexel, som var her til Kircheværgens Oluf Hugge, begravet i Choret«.

1695 maa hun være blevet ked af det brydsomme Liv i Færgegaarden og er saa formodentlig flyttet til Oluf Hugge i Nr. Vedby; thi $\frac{3}{5}$ 1695 takseredes Færgegaarden og overleveres til Eftermanden *Kaptajn Wichmand Pedersen Hoffmand*.

Det overmaade interessante Taksationsdokument er ved et Tilfælde blevet bevaret og opbevares nu i Rigsarkivet. Det giver os saa nøje Oplysninger om den omkring 1660 opførte Færgegaard, at man paa Grundlag af det kan danne sig et

nøjagtigt Billede af Gaabense Færgegaard, saadan som den har set ud i Tiden 1660 til August 1813, da de gamle Udhuse nedbrændte.

Dokumentet gengives — med moderne Retskrivning — i det følgende:

Efter de høje og velædle Herrers udi Kammer-Kollegio Skrivelse til velbaarne Hr. Stiftamtmand von Lützou de Dato d. 30. Marti indeværende Aar med paafølgende Ordre af højbemeldte Hr. Stiftamtmanden til os underskrevne af d. 6. April 1695 har vi os efter skyldig højsamme forføjet til Gaabense Færgegaard saavel d. 15. ejusdem (dennes) som nu til i Dag og fremdeles foretaget den anbefalede Besigtning og Taksering udi bemeldte Færgegaard med tilliggende Brug, Herlighed og Ejendom efter bedste og lovligste Maader.

I.

Vraahuset, som staar i Sønner og Nør, bestaar af 18 Bindinger eller 17 Fag af Egetømmer med murede Tavl. Til Tavlene at kalke og udspække: $\frac{1}{2}$ Læst Kalk. Arbejdsløn: 6 Rdl. — 1) Den søndre Stue af 4 Fag med en Skorsten udi, 6 Vindueskarne af Eg, hver med to Vinduer med Beslag, ved Magt uden nogle faa Ruder, som er knækkede. Stuen omkring med Panel af Fyr med Smaaahylder ovenpaa uden bag Sengestedet. Gulvet med Fyrrebræder overlagt. — 2) Vesten ved et lidet Sovekammer, Gulvet ogsaa lagt med Fyrrebræder, hvorudi 2 Vindueskarne, hver med to Vinduer, med Beslag. 3 Døre, de to med Beslag og Laase, den 3. slet med Hængsel og uden Laase. — 3) Den daglige Stue, fire Fag med 4 Vindueskarne, hver med to Vinduer med Beslag. Seks Ruder i Stykker. Gulvet med Teglsten overlagt, gammelt dog noget brugeligt. Stuen omklædt med Fyrrepanel foruden som oven staar. 3 Bænke, nagelfaste. 1 Dør, som gaar ind i Sønnerstuen, med Laas og Beslag, Laasen noget brystfældig. 1 Dør til Kælderstuen med Laas og Beslag. 1 Dør til Køkkenet med Beslag og Tryklaas. 1 Dør til Kælderstuen med Hængsel og Tryklaas. — 4) 1 Kælderstue med en Gang til Kælderen overklædt med Fyrrebræder, 1 gammel Fyrrehylde, 4 Alen lang, over Kældertrappen, en lukket Seng, 1 Vindueskarm med 2 Vinduer og Beslag. — 5) 1 lidet Mælkekammer med 3 Rader Hylder rundt omkring, paa den nordre Side klædt med Bræder. — 6) 1 Køkken Nord for den daglige Stue, hvorudi 1 Skorsten, norden ved brystfældig, fattes 300 Mursten og $1\frac{1}{2}$ Tønde Kalk. 1 dobbelt Jernstang udi Skorstenen. 1 Bænk af Bøg, hvorpaa 1 Tinskab med 4 Rader Hylder. 2 Vindueskarne med 4 Vinduer med Beslag, tvende i Stykker. Fra Køkkenet ud til Gaarden 2 Halvdøre med Laas, Hængsler og Klinker. — 7) Ved Køkkenet 1 Spisekammer, derudi

15 Hylde. 1 Dør ind til Køkkenet. Over Døren ind til Køkkenet 2 Vinduer det ene med Beslag, 2 Ruder i Stykker. 2 Vinduer ind til Forstuen, det ene med Beslag. — 8) En Forstue, derudi 2 Vinduer med Karmer og Beslag, 1 Rude i Stykker og 12 knækkede. 2 Halvdøre udi Øster med Laas, Beslag og Klinker. 2 Halvdøre for Gangen tværs igennem Huset med Beslag, Laas og Klinker. Gulvet lagt med Mursten, nogenlunde brugeligt. — 9) Et lidet Kammer i den vestre Side ind fra Forstuen, derudi 1 Vindueskarm med 2 Vinduer. 8 Ruder knækkede. En Dør med Laas og Beslag. Panelhylde oven omkring. Gulvet lagt med Mursten. — 10) I samme Side i den nordre Ende 1 liden Stue med Skorsten. 3 Vindueskarmer hver med 2 Vinduer og Beslag, tvende Ruder knækkede, 2 Hylde, 1 Dør med Laas og Beslag, Stuen omkring med Maatter. — 11) I den nordre Ende ved den østre Side et Kammer, derudi 2 Vindueskarmer med 4 Vinduer med Rammer og Beslag, 16 Ruder knust, Laas og Beslag for Døren, 8 Alen Hylde af Panel. Klædt med Maatter paa de 3 Sider. Gulvet af Mursten, brugeligt. — 12) Næst sønder for 1 lidet Rum under Trappen med Dør, Laas og Hængsler for. — 13) Udi dette Hus i den søndre Ende findes en dobbelt Kælder, den ene 6 Fag. Loftet af Fyrrebræder, Gulvet lagt af Kampesten, 3 smaa Vinduer. 1 Dør med Hængsel, Laas og Hasper. En liden Kælder paa 5 Fag. 1 Dør derfor af Eg ud til Gaarden med Hængsel og Hasper. Trappen ud til Gaarden brøstfældig, kan repareres med 16 Alen Egetømmer á 12 Sk. = 2 Rdl. Arbejdsløn $1\frac{1}{2}$ Rdl. 2 Kælderlemme af Eg med Hængsler. Under Loftet en Del overtrukket at sætte Mælk under. 1 Dør til en liden Ølkælder med Laas og Hængsler med Bøgestakit (?) omkringsat. 1 anden Dør til Trappen fra Kælderen til Sovekammeret med Hængsel og Hasper. — 14) En Gang til Trappen paa Loftet. 1 Dør med Hængsel og Laas. Trappen ved Magt. — 15) Loftet over hele Huset er brugeligt, lagt af Fyrrebræder, 2 Tylt Bræder brøstfældig, dertil 100 Firetommersøm og Arbejdsløn. For den søndre Gavle paa Loftet, klædt med Bræder, en Kistebænk med Beslag. Begge Gavle oven for Loftet klædt med Bræder, brøstfældige, dertil 6 Tylt Bræder at reparere med. 300 Tretommersøm, 6 Rdl. til Arbejdsløn. Taget behængt med Teglpandesten med Kalk. Brøstfældigt. Hertil 200 Tagsten, $\frac{1}{2}$ Læst Kalk. Arbejdsløn 6 Rdl. Stortømmeret omklædt med Bræder.

Hvert Fag udi bemeldte Hus, i den Stand, som de nu findes, med alt, hvad derudi jord- og nagelfast er befindtlig, er takseret for 18 Rdl., i alt 306 Rdl.

II.

Udi Forgaarden, naar man kommer ind udi Porten paa den nordre Side, 1 lidet Hus med 5 Rum af 4 Bindinger temmelig ved Magt; Stolperne af Eg og Sparrer af Fyr, Gavlene klædt med Bræder. Hvert Fag er takseret for 1 Rdl., i alt 3 Rdl.

III.

Næst Østen ved 1 Hestestald, 6 Bindinger lang, sat i Fod, med 6 Egestøtter, fattes 2 Stykker. Undertømmer af Eg, og Oventømmeret af Fyr, 6 Bjælker gamle og ormstukne, Spiltov fattes udi 2 Rum, 2 lange [Ordet ulæseligt] brøstfældige. 2 gamle Krybber. 2 dito ogsaa gamle og daarlige. Lervæggene er brøstfældige, fattes 12 Traver Langhalm = 2 Rdl. 3 Mk., Tækkeløn 1 Rdl. Gavlene klædt med Bræder, der er gamle og brøstfældige. 1 Lem med Hængsel og Hasper, 1 Halvdør af Eg med Hængsel og Hasper, fattes $\frac{1}{2}$ Dør, er 3 Mk. Hver Fag er takseret for 4 Slettedaler, i alt 13 Rdl. 2 Mk.

Fra Forgaarden til Baggaarden: 1 Port af Egekløft med Hængsler, og 1 gammel Dør derhos med 1 gl. Laas og Hængsler, hvilke alt i næst forrige Taksering er medregnet.

IV.

Udi Baggaarden den nordre Længe, beliggende i Øst og Vest, med 16 Bindinger eller 15 Fag. — 1) I den østre Ende et Kammer med 1 Dør med Laas og Hængsler, kaldet Rullekammeret. 3 Vinduer over Døren, ganske brøstfældige. Det brøstfældige med Bræder tilklædt. — 2) Sandkammeret, brøstfældigt 2 Stolper, derudi 2 Vinduer. — 3) Karlekammeret, 3 Vinduer brøstfældige. — 4) Den store Hestestald. I 5 Spiltove fattes Klædninger — 2 Tyltver Bræder — fattes Langhalm — 6 Traver à 20 Sk., Tækkeløn 1 Rdl. Hestekrybberne af Eg, nogenledes ved Magt. Her findes intet Loft uden Stængetræer, 2 Halvdøre af Egeplanker med Hængsel og Hasper; 2 Vinduer, 5 Ruder borte og 10 knækkede. — 5) Under forbemeldte Rullekammer findes 1 Kælder kaldet Saltekælder, fyldt med Vand, saa at ingen kan gaa derudi, omsat med Kampesten 4 Fag, Loftet og Bjælkerne gamle og brøstfældige, 1 Dør med Hængsel og Hasper, 6 Trappetrin af Eg, brøstfældige, kan repareres med 12 Alen Egetømmer. Hvert Fag af dette Hus 3 Rdl. = 45 Rdl.

V.

1) Kornladen, som er i den vestre Længe, bestaar af 7 Bindinger = 6 Fag. — 2) Tærskeloen 2 Fag. Undertømmeret af Eg sat udi Fod, Oventømmeret af Fyr, tækket med Langhalm, er ved Magt uden 8 Traver Langhalm. 1 Kvist med 1 Lem for med Hængsel og Hasper. 1 Ladeport, gammel dog brugelig, med Jernhængsel, 2 Halvdøre af Fyrrebræder med Hængsel og Hasper, med en Egeplanke at sætte for, naar Porten aabnes. Hvert Fag à 3 Rdl. = 24 Rdl.

VI.

Næst sønder ved en Kostald af 8 Bindinger. Derudi Halvdøre med Jernhængsler og Hasper, 2 Bjælker i Stykker. Hvert Fag takseret for 3 Rdl. = 21 Rdl.

VII.

1 lidet Hønsehus — 3 Bindinger — Undertømmeret af Eg og

Oventømmeret af Fyr, 1 Dør med Hængsel, à 2 Slettedlr. er 2 Rdl. 4 Mk.

VIII.

Næst Østen ved et Foderhus opsat paa Suler — 24 Alen langt — af Navr, Eg og deslige. 2 Døre med Hængsler og Hasper, tilsammen 6 Rdl. 1 Vognskur ved den vestre Ende er deri takseret.

IX.

Næst ved et Bryggerhus, 10 Bindinger, Undertømmer af Eg, staar i Fod, dog Fodstykket raadent, fattes 12 Alen Fodstykker à 12 Sk. er 9 Mark, Arbejdsløn 2 Rdl. Oventømmer af Fyr. Taget hængt med Tagsten paa den nordre Side 9 Fag, paa den vestre Side tækket med Halm, temmelig ved Magt. Loftet lagt med Fyrrebræder, brøstfældigt, kan repareres med 6 Tylvter Bræder à 10 Mk. = 10 Rdl., Arbejdsløn 6 Rdl. 300 Tretommersøm à 2 Mk. er 1 Rdl. Paa Loftet 1 Lem med Hængsel og Hasper. 1 lidet Røgkammer afklædt paa Hanebaandene over 4 Fag med 1 Dør med Hængsel og Laas, Gulvet af Fyrrebræder. 1 Lem i Loftet med Jernhængsel at vinde Malt igennem med en Blok ovenover. Udi bemeldte Bryggers 1 Skorsten, ved Magt; derved en Bageovn af Mursten, ved Magt; saa og 1 Kiøllen (d. v. s. en Maltkølle) med Tilbehør stor at tørre 6 Tønder Malt paa hver Gang. 2 Halvdøre af Eg med Hængsler, Klinker og Laase for. Ved den nordre Side 2 Lemme med Hængsler og Hasper. 2 Vinduer mest i Stykker, 1 Trappe til Loftet med 1 Dør for med Hængsler og Jernhaandtag.

X.

Næst ved 1 lidet Kammer at sætte Øl udi; 2 Vinduer, fire Ruder i Stykker. 1 Dør med Hængsler og Kramper. Kværnhuset næst ved med to Vinduer med Trætralværk for, 1 Dør med Hængsler og Klinker.

XI.

Øster ved et Kammer af 6 Bindinger eller 5 Fag, Undertømmeret af Eg og Oventømmeret af Fyr, paa den nordre Side hængt med Tagsten og paa den søndre tækket med Langhalm, er udi god Stand og Underlaget med Fodstykker. 3 Karme med 6 Vinduer, de 2 Vinduer øde og tilslagne med Bræder; fattes 7 Tylvter Bræder til Loftet à 10 Mk. er 10 Rdl. 300 Tretommersøm: 1 Rdl. Arbejdsløn: 6 Rdl. Sønder ved et lidet Kammer til Jern. Dette Kammer tillige med Bryggerset er 15 Fag. Hvert Fag takseret for 5 Rdl. er 75 Rdl.

Summa: Bygningernes Taksering: 496 Rdl.

Desuden:

1 Port i Baggaarden med en Portal og dobbelte Porte med Hængsler og Laase, 1 Dør af Egebræder, saavel som Porten, næst ved, med Hængsel og Laas, ved Magt.

Endvidere befindes udi Forgaarden den østre Port-Portal af Eg

med 2de Porte af Egeplanker med Hængsel og Laas, 1 Dør af Fyrreplanker med Hængsel og Laas.

En Humlehave, ved Magt. Tre Karuse-Parke. En Frugthave, som er ogsaa en Køkkenhave, vel indrettet, derudi nogle og firsindstve Æble- og Pæretræer, samt Ribs, Stikkelsbær. Herudi ogsaa en Humlehave. 1 Dør for Haven med Hængsel og Laas. Omkring den søndre og østre Side ved Stuerne 1 Have med Vinranker for Vinduerne og et Morbærtræ samt Ribs og Stikkelsbær samt adskillige Slags Urter. 1 Dør med Laas og Hængsler. Endnu en Køkkenhave uden for Porten.

Rugsæden, som skal være saaet efter Avlskarlens Beretning og findes ved Magt, er 14 Tdr. à 2 Rdl. = 28 Rdl.

Derforuden kan saas 10 Tdr. Byg og Hør, aarlig at avle: 5 Læst, udi et Vænge, som ligger ved Færgegaarden, hvorudi ogsaa findes en veldrevet Skov, dels gamle Ege og Bøge, dog mest unge tilvoksende Træer; samt et Vænge — kaldes Kallehaugen — hvorudi Færgemanden ogsaa har to Skifter at høste aarlig.

1 øde Jord udi Riserup, som giver til Færgegaarden aarlig Landgilde 6 Tdr. Byg.

Efter foranskrevne befindtlige Tilstand er formedelst høje Øvrigheds Bestalling Gaabense Færgegaard overleveret *Kaptajn Wichmand Pedersen Hoffmand*. Det er fremdeles efter velbaarne Hr. Stiftamtmandens høje Bestalling foreholdt denne at skaffe Gaarden ryddelig, hvilket vi hermed testerer under vore Hænder.

Gaabense Færgegaard, d. 3. Maj ut supra.

C. Møller. Peder Hansen. Daniel Michelsen. Niels Nielsen.

Man kan ikke sige, at den Færgegaard, som Kaptajn Wichmann overtog 3. Maj 1695, var i den mest fuldkomne Orden. De mange ituslaaede Ruder, Manglerne i Stalde og Udhuse o.s.v. kunde unægtelig tyde paa, at Härtels Enke ikke i de senere Aar magtede Styret. Men i det store og hele var Gaarden, Skoven og Jorden »ved Magt«. Størstedelen af Bygningerne var jo da ogsaa paa dette Tidspunkt kun 35 Aar gamle.

Skønt Härtel beskedent i sin Ansøgning 1663 omtaler den nye Færgegaard som »noget temmelig Husværelse, hvorudi jeg mig med min Fattigdom kunde behjælpe«, maa Gaabense Færgegaard med sit 17 Fags Stuehus og sine mange Udhuse efter Datidens Forhold siges at have været en anelig Bygning. At den tillige har været en hyggelig Gaard, synes Vinrankerne op ad Muren mod Syd og Øst, Træpanelerne i Stuerne o.s.v. at tyde paa.

Er endelig de mange Rum til Øl, Vin, Sul, saltet Kød blevet benyttede efter deres Bestemmelse, har Færgegaardens Gæster ikke haft Grund til Beklagelser, selv om Kælderstuen med sin gamle Fyrrehylde og sin Alkove over Kældertrappen samt sit eneste lille Vindue ikke synes at have været synderlig indbydende. Men Kælderstuen har vel ogsaa været en Art »Slyngelstue«, hvor Godtfolk ikke behøvede at komme. Om

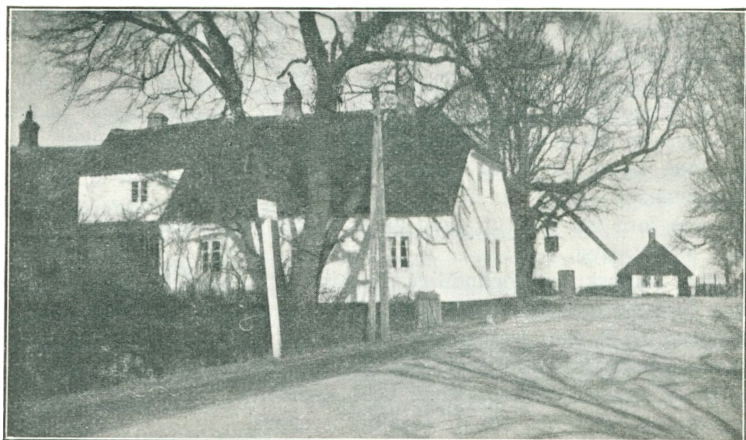

Fig. 3. Gaabense Færgegaard, den forreste Bygning opført ca. 1840.
Fot. Sv. Jørgensen.

Kaptajn *Wichmann* vides i øvrigt intet. Det har ikke i samtlige skriftlige Kilder været muligt at opspore det allermindste om hans Person.

Adskilligt tyder paa, at der i Ufredens Aar under den store nordiske Krig (1700—1720) har været en vis Forbindelse mellem Færgeriet og Flaaden. Maaske har Søofficerer udøvet Tilsyn med Færgested og rejsende, eller der har i Gaabense været stationeret en Art Kystforsvar. I Nr. Vedby Kirkebog 1700—1795 nævnes i Aarene 1702—07 adskillige Gange »Captain-Lieutenant Møller af Gaavense«. Han ses at have haft fast Bopæl i Gaabense; thi 21. April 1707 døbes hans Søn i Kirken. Hans »Kæreste« (Hustru) var en efterstræbt Gudmoder; mindst 10 Børn bar hun i disse Aar til Daaben i Nr. Vedby Kirke. Flere Gange nævnes ogsaa Kaptajn-Løjtnant Mørup.

Størstedelen af det 18. Aarhundrede stod Slægten *Thiellesen* for Styret i den gamle, historiske Færgegaard. — *Frederik Poggenberg Thiellesen* kom dertil omkring 1725 og døde 1743 d. 25. Januar. Han ligger begravet i Koret i Nr. Vedby Kirke. Fra hans Tid foreligger de første virkelige Oplysninger om selve Færgeriet. 1732 d. 30. Maj fremsender han til Kongen »Proposition til en Vinter- og Sommer-Taxt og

Fig. 4. Gamle Færgehuse ved Gaabense Færgegaard.

Fot. Sv. Jørgensen.

Færgefart ved Gaabense«. Det oplyses heri bl. a., at Færgemateriellet bestaar af 1) en stor Færge, 2) en Post- eller Færgejagt, 3) en stor Baad, 4) en mindre Baad, 5) en Isbaad. Taksterne foreslaas saaledes, idet det først fastsættes, at Sommertakst skal gælde fra Paaske til Mikkelsdag og Vintertakst fra Mikkelsdag til Paaske: Den store Færge: Sommer 7 Mk., Vinter 9 Mk. samt desforuden til Færgefolkene henholdsvis 1 Mk. 8 Sk. og 2 Mk. 4 Sk.

Den lille Færge: Sommer 6 Mk., Vinter 7 Mk. samt til Færgefolkene henholdsvis 1 Mk. 4 Sk. og 1 Mk. 12 Sk. Paa den store Færge maa overføres ad Gangen: 6 Heste, eller 4 Heste med tilhørende Folk og Bagage, eller 8 Stude og Køer med 4 Karle. Paa den lille Færge maa være: 4 Heste, eller 2 Heste med Vogn, Bagage og Folk, eller 5—6 Stude med 2—3 Karle.

Dette Forslag blev godkendt af Kongen og underskrevet af ham i Altona 14. Maj 1734 med Paabud til Færgemanden om at lade Taksterne opslaa ved Færgestederne.

Frederik Poggenberg Thiellesen efterfulgtes af *Frederik Lovin*, der var Færgemand fra 1743 til sin Død 23. August 1757. Baade han og hans Hustru *Catharina Hedevig Kei* (død 29. Dec. 1769 »i en Alder af 77 Aar 4 Maaneder og 12 Dage«) fandt deres sidste Hvilested i Kirkens Sakristi.

Hun havde — saa vidt det kan ses — først været gift med Frederik Poggenberg Thiellesen; og da Skæbnen magede det saa, at dennes Søn *Frederik Conrad Thiellesen* blev Lovins Eftermand, fik hun paa den Maade Lov til at bo i Færgegaarden til sin Død. Den yngre Thiellesen var Indehaver af Færgeprivilegiet, indtil han ved sin Død 25. April 1785, 67 Aar gammel, stedtes til Hvile i Kirken »fra Færgegaardens Stoel og opad imod Corsdøren«.

Hans Enke *Christence Guldbech* ses at have arvet Privilegiet. Paa hendes Foranledning indsendtes til Kancelliet Dokumentet angaaende de i 1734 fastsatte Færgetakster. 17. Dec. 1785 stadfæstede Kancelliet paa ny Taksterne uden væsentlige Ændringer, og det gamle Dokument tilbagesendtes til stadig Opbevaring i Færgegaarden.

Det synes, som Slægten Thiellesen har været *Ejer* af Færgegaarden; thi 1794 købte Staten denne af Konstistorialraad *v. Westen*, der vel maa have arvet den efter *Christence Guldbech*. Samme Aar blev *Ole Christian Uttermøhlen* »Forpagter af den hans Majestæt Kongen tilhørende Gaabense Færgegaard paa Falster med tilliggende Jorder og Værts-hushold saavel som Færgeløbet imellem Falster og Sjælland« for en aarlig Afgift af 700 Rdl., som Steneke og Søn i Næstved 24. Juni s. A. kautionerede for. Imidlertid fratraadte han allerede 1799 Forpagtningen, uden at det nu kan ses, hvad der var Aarsagen hertil.

Saavel ved hans Tiltræden som ved hans Fratræden foretoges omfattende Synsforretninger, akkurat som 100 Aar før.

Færgegaarden bestod da af følgende Bygninger:

- 1) *Vaaningshuset*, i Syd og Nord, 1 Etage høj, opført af brændte

Sten, Tegltag, Kælder under 4 Fag. Bygningen 17 Fag lang, 14 Al. dyb med 2 smaa Kviste, engelske Vinduer og hollandske Døre. 4 Værelser med Bryst- og Fodpanel, Fjællegulv (undtagen i Gang, Borgerstue og Køkken, der har Murstensgulv), 3 Kakkelovne og 1 Bilægger. Takseret til 1900 Rdl.

2) *Søndre Længe*. 14 Fag, 15 Al. dyb, opført af brændte Sten med Straatag, indrettet til Værelser, Bryggers og Kamre. De 5 Værelser med Fjællegulv, Resten med Gulv af Kampesten. 6 Fag engelske Vinduer, 8 Fag Bly ditto. 1 Vindovn og 2 Bilæggere. Takseret til 580 Rdl.

3) *Vestre Længe*. 23 Fag, 10 Al. dyb. Murede Vægge, dels Raasten, dels brændte Sten, Straatag. Indrettet til Lade, Lo, Huggehus. 4 Porte. Takseret til 920 Rdl.

4) *Nordre Længe*. 31 Fag, 11 Al. dyb. Vægge af brændte Sten, Straatag. 18 Fag indrettet til Værelser, heraf 14 Fag med Fjællegulv, 4 Fag med Stengulv. 3 Vindovne. Resten af Længen er Stald og Foderlo. Takseret til 1420 Rdl.

5) *En Hestestald* i Syd og Nord. 11 Fag lang, 11 Al. dyb, opført af brændte Sten og med Straatag. Takseret til 220 Rdl.

I B a g g a a r d e n :

6) *Østre Længe*. 12 Fag, 11 Al. dyb med klinede Vægge og Straatag. Indrettet til Faarehus og Vognremisse, uden Loft. Takseret til 60 Rdl.

7) *Den søndre Længe*. 4 Fag, 10½ Al. dyb med klinede Vægge og Straatag. Indrettet til Vognremisse, 4 Porte. Takseret til 30 Rdl.

F æ r g e h u s e n e :

a) 1 Færgehus beboet af Hans Chr. Schiær, beliggende i Øst-Vest, 9 Fag, 8 Al. dybt, klinede Vægge, Straatag. Takseret til 50 Rdl. Et Udhus ansat til 20 Rdl.

b) 1 Færgehus, beboet af Fr. Rasmussen, beliggende i Øst-Vest, 11 Fag, 7 Al. dybt med klinede Vægge og Straatag. 40 Rdl.

c) 1 Færgehus beboet af Rasmus Nielsen, i Øst-Vest, 8 Fag, 8 Al. dybt, klinede Vægge, Straatag. 60 Rdl.

d) 1 Færgehus beboet af Hans Olsen, i Syd-Nord, 7 Fag, 7½ Al. dybt, klinede Vægge, Straatag, 40 Rdl.

Ganske interessant er det at se, at medens man i 1695 takserede hele Færgegaarden til 496 Rdl., er Værdien i 1794 steget til 5340 Rdl., altsaa til mere end det 10-dobbelte — et godt Vidnesbyrd om Forskydningen i Penges Værdi i det forløbne Aarhundrede.

De to gamle Dokumenter, af hvilke det sidste her er gengivet i meget sammentrængt Form, viser os meget tydeligt, hvilke Forandringer der i Løbet af 100 Aar er sket med Færgegaarden. Større Omvæltninger synes ikke at have fundet Sted, selv om den i 1794 omtalte søndre Længe med

de mange Gæsteværelser maa være af nyere Dato. I det store og hele er det dog Härtels Gaard fra 1660, vi atter stifter Bekendtskab med. Det stadig stigende Antal rejsende har derimod nødvendiggjort forskellige Forbedringer i det indre. Der er saaledes indrettet en Række Gæsteværelser, hvoraf de fleste har Fjællegulv og en Del tillige Vindovne eller dog Bilæggere. En Plage for de rejsende maa den gamle Gaards mange Rotter have været. 1799 fortælles det, at de ganske har ødelagt Fjællegulvet i adskillige Gæsteværelser og plaget de rejsende meget.

Ole Christian Uttermøhlen fratraadte, som allerede nævnt, 1799 efter kun 4 Aars Forpagtningstid. Ved hans Fratræden fandt Synsmændene Mængler for 11 Rdl., men Forbedringer for 51 Rdl. 5 Mk. Ogsaa Færgefartøjerne vurderedes ved denne Lejlighed. Der fandtes da: 1 Færge, 1 Jagt, 1 Isbaad og 1 Jolle, og det hele Materiel ansattes til en samlet Værdi af 1063 Rdl.

I Aaret 1798 var der for øvrigt stor Opstandelse i Færgegaarden i Anledning af en Mordsag. Mordet blev ganske vist ikke begaaet paa selve Færgegaarden; men da det var en af Gaardens faste Daglejere, der var Gerningsmanden, var det intet Under, at Begivenheden gjorde et dybt Indtryk paa Beboerne. Det var Arbejdsmand Hans Troelsen, der 4. Juni 1798 myrdede sin Hustru og derfor dømtes til Døden. Dommen blev fuldbyrdet paa Ønslev Galgebakke¹).

I Tiden 1794 til 1813 skiftede den gamle Færgegaard Gang paa Gang Beboere. Efter Uttermøhlen fulgte i nogle Aar (1799—1804) Prokurator *Jørgen Heebo*, der atter afløstes af Forpagter *Smauch* (1804—13).

Aaret 1813 bragte paa flere Maader et Vendepunkt i i Gaabense Færgegaards Historie. 1. Maj overtog en ny Forpagter den paa dette Tidspunkt vistnok meget forfaldne Gaard og de nærmest ubrugelige Færgefartøjer. Forpagtningen lød paa en Periode af 12 Aar, og Afgiften var 204 Tdr. Rug og 204 Tdr. Byg.

Den nye Færgemand hed *Hans Michael Arnkiel* og var Nordmand. Som ung havde han faret til Søs, hvorefter han en Tid var Foged i Salten Fogderi i Norge. Han og hans

Hustru *Anna Elisa Mathea Klinge*, der ligesom han var omkring 30 Aar gammel, kom til Gaabense med en Formue paa ca. 10000 Rdl. og med de unge Aars Tro til Fremtiden trods de vanskelige Tider.

Deres Komme blev Indledningen til det sidste Afsnit i den kongelige Gaabense Færgegaards Historie og for deres eget Vedkommende Begyndelsen til et langt Livs Bestræbelser for at opretholde en Institution, som Tiden var ved at løbe fra. Skuffelserne og Modgangen udeblev da heller ikke.

Begyndelsen var ikke god. Den 5. August 1813 brændte Færgegaarden med Undtagelse af Stuehuset. Hele Besætningen indebrændte og meget af Indboet ødelagdes.

Arnkiel tabte imidlertid ikke Modet, men tog fat med Lyst og Energi. Nye Udlænger rejstes, Færgerne forbedredes, og Gaardens 120 Tdr. Land, af hvilke dog kun 80 Tdr. efter hans Udsagn var Pløjeland, forbedredes ved Grøftgravning og Plantning. Arnkiel oplyser senere, at han foruden levende Hegn i den første Del af sin Forpagtningstid plantede over 800 Træer.

Alligevel kneb det stadig med at udrede Afgiften, hvorfor han da ogsaa efter Ansøgning i en Aarrække fik eftergivet $\frac{1}{4}$ af Summen, ja, enkelte Aar endog mere. Dette forhindrede dog ikke, at Forpagtningen 1825 paa ny blev overdraget ham i 6 Aar, hvortil senere kom endnu 1 Aar, paa de sædvanlige Vilkaar. Da han imidlertid stadig var i stor Restance med Afgiften (1830 saaledes 3040 Rdl.), nyttede det ham dog ikke, at han i 1831 androg Kongen om Tilladelse til at beholde Forpagtningen i 12 Aar, uden at denne stilledes til offentlig Auktion. Man havde aabenbart i Rentekammeret begyndt at faa Kig paa ham — trods Stiftamtmand v. Jessens anbefaling af Andragendet.

Ved Auktionen 22. Nov. 1831 fik Arnkiel dog Forpagtningen fornyet for 12 Aar — Afgiften var 755 Rdl. *rede Sølvs* — skønt han havde flere Medbejlere. Den farligste af disse, Propr. Seidelin fra Hallagergaard paa Sjælland, der mødte med et Overbud paa 100 Rdl., kom imidlertid for sent til Auktionen paa Grund af en besværlig Overfart — hvis Besværligheder dog maaske skyldtes mere end et Tilfælde!

Som Aarene gik, udviklede Arnkiel sig mere og mere Retning af en utaaelig Kværlant, der besværede Rente kammeret og Kongen med lange Skrivelser om alt mulig Da han i 1844 paa ny skulde have sin Forpagtning forlænge havde han saaledes meget travlt, ikke mindst da Tilfælde magede det saa, at Kongen 1843 gæstede Gaabense.

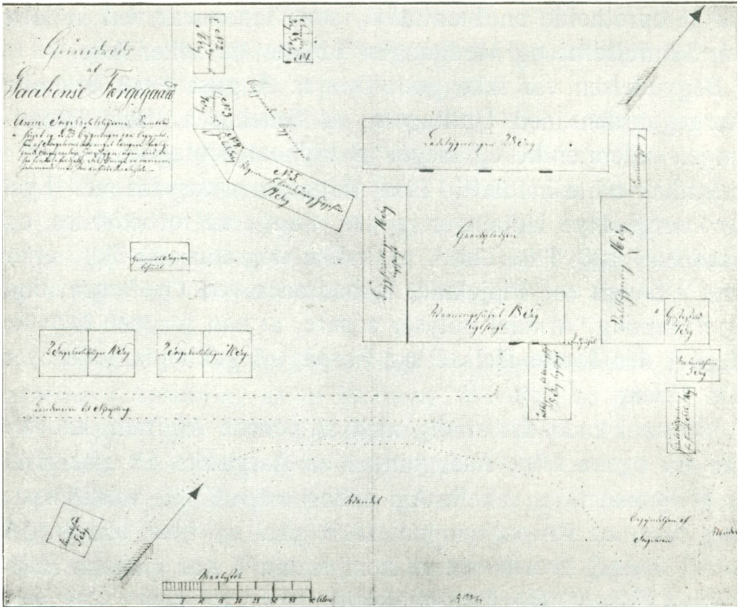

Fig. 5. Grundriss af Gaabense Færgegaard ca. 1840 (før Restaureringen). Originalen i Rigsarkivet.

Til sin store Fortrydelse maatte han dog ogsaa denn Gang erhverve sig Forpagtningen ved offentlig Auktion, hvilket han for øvrigt blev budt helt op til 2200 Rdl., fø han fik Lov at beholde den efterstræbte Bestilling.

Kort forinden — omkring 1840 — var Stuehuset bleve grundigt restaureret. Ved samme Lejlighed var der bleve indrettet et Postkontor og Færgemanden gjort til »Post expediteur«. Derfor intet Under, at andre end Arnkie ønskede at komme i Betragtning ved Besættelsen af Bestillingen. 1846 blev der tillige opført en ny Rejsestald, som allerede $\frac{2}{3}$ 1847 beskadigedes stærkt af Storm.

Skønt Arnkiel stadig besværede sig over sine vanskelige Kaar, var han dog kort efter sin sidste Forpagtningsperiodes Begyndelse i Stand til at købe Herregaarden Holgershaab, hvorfor han ansøgte Rentekammeret om Tilladelse til $\frac{1}{5}$ 1847 at fratræde Forpagtningen. Denne Tilladelse fik han omgaaende. Der fastsattes ny Auktion til $\frac{23}{2}$ 1847, og Konditionerne, der var meget omstændelige, forelaa allerede trykt. Saa fortrød Arnkiel pludselig, og hans Søn Anton Arnkiel ansøgte i sidste Øjeblik paa hans Vegne om, at han maatte beholde Forpagtningen for sin lange og tro Tjenestes Skyld. Dette tillodes, og Auktionen bortfaldt saa, mod at Arnkiel afholdt de deraf flydte Udgifter.

73 Aar gammel døde Arnkiel $\frac{30}{8}$ 1858. Kort forinden, nemlig i 1857, var han blevet Ejer af den Færgegaard, han nu i over en Menneskealder havde bestyret for Staten. I Kirkebogen betegnes han da ogsaa som »Postexpediteur og Proprietair«.

Sønnen *Hans Anton Klinge Arnkiel* († 1890 i en Alder af 78 Aar) overtog Gaarden efter ham, men solgte den 1878 til Kammerraad *Aagaard*, der atter i 1884 afhændede den til *Ole Rasmussen*. Den nuværende Ejer er Propr. *O. Rasmussen*.

Allerede i Midten af Fyrreerne begyndte man at drøfte Planerne om en Omordning af det hele Færgeri over Storstrømmen samt Anskaffelsen af et Postdampskib til Overfarten Masnedsund—Gaabense. Alt blev dog ved at gaa i den gamle Gænge, indtil Falsterbanen — og dermed Orehoved Færgehavn — anlagdes og aabnedes for Driften $\frac{22}{8}$ 1872, altsaa for netop 60 Aar siden. Dermed forsvandt det travle Liv, der nu gennem Aarhundreder havde udfoldet sig i og om Gaabense Færgegaard, og Kroholdet ophørte.

Færgegaardens rummelige, hyggelige Stuer er ikke undergaaet store Forandringer. Størstedelen af dem ser endnu den Dag i Dag ud, som da gamle Arnkiel færdedes her og den »lille, magre, men rare Madam Arnkiel« tog mod forkomne rejsende og tøde dem op med varmt Øl med Sukker og Tvebakker i (se Camillus Nyrop: »Fra Riserup Præstegaard«, Aarbog 1914, S. 1 ff.).

De rejsende befandt sig i alle Maader vel i Arnkiels Stuer. Chr. Winther fortæller, at han altid var glad, naar han kom til Gaabense paa Rejse hjem til Købelev Præstegaard paa »den saftgrønne Ø«, som han kaldte Lolland. I en af Færgegaardens Gæstebøger, der altid laa fremme i Gæstestuen, har han engang givet Vidnesbyrd herom. Paa første Side i

Fig. 6. Gaabense Færgegaard.

en af Bøgerne havde en Haandværkssvend skrevet et Vers, der begyndte saaledes:

»Der Wind ist gut, das Wetter schön«,

Chr. Winther tilføjede da:

»Jeg er saa frisk, jeg er saa glad,
som Svenden paa det første Blad«.

Hvor mon for øvrigt disse Bøger er blevet af? De kunde utvivlsomt fortælle mangt og meget af Interesse.

Interessant vilde det ogsaa være, om det kunde opklares, om Færgestedets Blok, hvori der indsamledes Gaver til gamle Færgekarle og deres Enker, endnu er til.

Jens C. Stub fortæller (Aarbog 1918 S. 127), at »For-siden af denne Blok havde en Tavle, hvorpaa der var malet en gammel Sømand, som var ved at stige i Land fra sin Jolle«. Under Billedet stod følgende Vers:

Se fattig gammel Sømmand staa,
 Ham Nød og Armod skrække.
 Hans Haab staaer til Guds Himmel blaa,
 Ham mild en Skærv du række.
 Stolt Dannebrog var al hans Lyst,
 Nu trykkes han af Nøden,
 Du danske Broder vær hans Trøst,
 Gud signe dig til Døden.

Ifølge Stub var der ogsaa i Gæstestuen en Bøsse, som samlede Gaver til samme Formaal. Paa en Tavle ved Siden af Bøssen stod et Vers, som *Th. J. Hansen* (Aarvog 1919 Pag. 117) gengiver saaledes:

Jeg foer i Storm paa skumklædt Hav
 Foer som en Fugl paa Bølge.
 Nu gaar jeg kroget mod min Grav,
 Og Savn og Nød mig følge.
 Velsignet hver, som mild i Aand
 Den gamle Sømmand rækker Haand.

* * *

Stilhed og Glemsel sænkede sig over den gamle Færgegaard og den lille By omkring den tomme Færgehavn og Færgebroen med den ujævne Brolægning, over hvilken Vognhjul nu kun en sjælden Gang skramlede.

Først det sidste Tiaars stadig stigende Biltrafik og Landevejenes deraf følgende Renæssance bragte atter Liv til Gaabense. Bilfærgernes travle Plasken indledede et nyt Afsnit i Færgestedets Historie — et Afsnit, som netop nu, da disse Linier skrives, efter al Sandsynlighed nærmer sig sin Afslutning. Storstrømsbroens Vedtagelse er omsider blevet en Kendsgerning, og naar Broen om faa Aar er færdig, vil Færgeriet for bestandig tilhøre Historien, og Stilheden vil paa ny sænke sig over Stedet.

Men endnu ligger den gamle Gaard med sine hvide Længer lysende i Solskinnet paa Næsset og byder den rejsende et venligt Velkommen til Lolland-Falster, saadan som den har gjort det i Aarhundreder, selv om Strømmen nu gaar dens Døre forbi.

1) Note. Se om denne Mordsag under denne Aarbogs »Smaastykker«.

DIS-Danmark

1 1 0 0 8

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK